

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографически)

на

XII^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа извънредна сесия).

Х заседание, понеделникъ, 6 май 1902 г.

(Отворено въ 2 ч. и 35 м. слѣдъ пладнѣ подъ прѣдседателството на подпрѣдседателя г. А. Франгя.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: (Звъни.) Засѣданието се открива.

Г-нъ секретарьтъ ще прочете поименния списъкъ на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь Д. Филовъ: (Прочита списъка. Отсѣдствуватъ г. г. прѣдставителитѣ: М. Балтовъ, Д. Вълчевъ, Х. Върбенковъ, К. Досевъ, А. Каназирски, В. Кобуровъ, Х. Мановъ, С. Митовъ, Г. Пеневъ и Н. Рашевъ.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Отъ 178 души народни прѣдставители отсѣдствуватъ 10 души. Тѣй като има на лице нужното число народни прѣдставители, обявявамъ засѣданието за законно.

Прѣди да почнемъ работа, прѣдседателството съобщава на г. г. народнитѣ прѣдставители, че споредъ правилника е разрѣшило: 7-дневенъ отпускъ на г. А. Каназирски, Русенски народенъ прѣдставителъ, и 10-дневенъ отпускъ на г. С. Митевъ, Разградски народенъ прѣдставителъ.

Н. Мушановъ: На основание чл. 69 отъ правилника, прѣди да се започне дневниятъ редъ, имамъ да отправа едно запитване къмъ г. Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи. (Д. Петковъ: Министърътъ на Вжтрѣшнитѣ Работи трѣбва да бѣде тукъ!) Именно затуй ще моля г. прѣдседателя да покани г. Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи да бѣде тукъ.

Д. Цанковъ: Менѣ ми се струва, че бюротъ трѣбва да прѣдизвѣства г. г. министритѣ, че се започва засѣданието, та да дойдатъ.

(Г-нъ Министъръ на Вжтрѣшнитѣ Работи Людскановъ влиза.)

Н. Мушановъ: Имамъ да отправа едно запитване къмъ г. Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи по слѣдующия въпросъ: Медицинскиятъ съвѣтъ при Санитарната дирекция още миналата година е изработилъ единъ правилникъ за аптекарскитѣ такси. Тѣзи аптекарски такси сж намалени съ 35%. Въ началото още на тая година г. директорътъ на Санитарната дирекция е изпратилъ съ докладъ до г. Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи искане да се утвърди този правилникъ за такситѣ, но и досега не е повърнатъ, нито е утвърденъ. Тѣй като, по правилницитѣ на Санитарната дирекция, тия такси вазкатъ за три години и тригодишниятъ срокъ е на 8 май — други день — изтича, и ако би се не утвърдятъ тѣзи такси, ще продължаватъ пакъ старитѣ такси, имамъ честь да попитамъ г. министра: този правилникъ утвърденъ ли е или не и, ако не е, кои сж причинитѣ да не се утвърдятъ аптекарскитѣ такси.

Министъръ А. Людскановъ: Това е интерпелация; моля, направѣте я писмено и ще Ви отговоря.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Съгласно чл. 69 отъ правилника, г. министърътъ има право да отговори най-късно утрѣ.

Н. Мушановъ: Тѣй като срокътъ изтича утрѣ, то азъ ще моля г. министра тогава да отговори.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Съгласно чл. 62, има сложени 4 запитвания. Моля г. секретаря да ги прочете. (Д-ръ Г. Гаговъ: Отъ г. Такева ли сж?) Има отъ г. Юрдана Теодоровъ двѣ запитвания и отъ г. Такева двѣ запитвания.

Секретарь Д. Филовъ: (Чете.)

„Запитване

към г. Министра на Финансите, отъ Еленския народен прѣдставителъ Ю. Теодоровъ.

Моля г. Министра на Финансите да ми отговори: защо е направено разпореждане да се изостави засега събирането данъка върху рентата и патента, толкозъ повече, че днесъ държавата има такава голѣма нужда отъ пари и проектира да прави новъ заемъ?

Азъ мисля, че министритѣ сж изпълнителната властъ въ страната и сж длъжни точно да прилагатъ законитѣ—чл. 43 отъ конституцията—и никои нѣма право да суспендира единъ законъ, докато не се отмѣни той по законодателенъ редъ отъ Народното Събрание.

София, 4 май 1902 г.

Еленски народенъ прѣдставителъ:

Ю. Теодоровъ.

Министъръ М. Сарафовъ: На това питане отговарямъ отсега още, че наредилъ съмъ и се захваща ново описание на данъка върху занятията и щомъ се завърши, подиръ два мѣсеца, ще се събиратъ данъцитѣ.

Ю. Теодоровъ: Но Вие нѣмахте право да спирате закона, г-нѣ министри, толкозъ повече, че държавата има нужда отъ пари и освѣнъ това нѣкои професии се спиратъ, нѣкои дюкани се затварятъ.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нѣ Теодоровъ! Ще ми позволите. Г-нѣ министърътъ, съгласно правилника, има право да отговори, когато иска. Най-напрѣдъ Вие ще трѣбва да развиете Вашето запитване и тогава г. министърътъ ще отговори.

Ю. Теодоровъ: Азъ нѣма какво повече да говоря.

Секретарь Д. Филовъ: (Чете.)

„Запитване

къмъ г. Министра на Външнитѣ работи и Изповѣданията, отъ Еленския народенъ прѣдставителъ Ю. Теодоровъ.

Моля г. министра да ми отговори: не намира ли правителството за нужно и умѣстно да съдѣйствува и настои кждѣто трѣбва, за да се състави единъ Синодаленъ Съвѣтъ при Негово Блаженство въ Цариградъ, който да управлява Българската църква въобще и църковнитѣ и училищни общини въ Македония и Одринско?

Азъ мисля, че е отъ голѣма важностъ и необходима нужда Св. Синодъ да засѣдава въ Цариградъ подъ прѣдседателството на Негово Бла-

женство Екзарха и че е врѣме вече да се изпълни тая празнота.

София, 4 май 1902 г.

Еленски народенъ прѣдставителъ:

Ю. Теодоровъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Мисля, че още сега мога да отговоря на г. Теодорова. Азъ съмъ на мнѣнието на почтения Еленски народенъ прѣдставителъ и каквото зависи отъ мене, за да стане това, което той иска, азъ ще го направя.

Ю. Теодоровъ: Добрѣ.

Г. Кирковъ: На запитвания тѣй не отговарятъ г. г. министритѣ. Само трѣбва да съобщятъ срока. И други лица могатъ да взематъ участие.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Разбирамъ, г-нѣ Кирковъ, но лицето, което пита, ако бжде задоволено отъ този мой отговоръ, азъ мисля, че Народното Събрание нѣма какво да се интересува. Азъ му давамъ този отговоръ, само за да знае какво азъ мисля. Нѣма съмнѣние, че, споредъ правилника, щомъ се тури интерпелацията на дневенъ редъ, азъ ще отговоря.

Секретарь Д. Филовъ: (Чете.)

„Запитване

до г. Министра на Правосъдието, отъ Пещерския народенъ прѣдставителъ М. Такевъ.

Моля г. министра да освѣтли народното прѣдставителство, съгласно чл. 107 отъ конституцията, върху слѣдующето:

Вчера, 3 того, отъ трибуната на Народното Събрание се авансира отъ Балчишкия народенъ прѣдставителъ Георги Пасаровъ, че Софийскиятъ съдебенъ слѣдователъ К. Бербенковъ, въ битността си слѣдователъ при Татарназарджишкия окръженъ съдъ, по нѣкакво углавно дѣло, отъ угода къмъ мене е издалъ постановление въ моя домъ, въ гр. Пещера, за арестуването на нѣкои невинни хора.

Прочее, моля да се отговори: а) вѣрно ли е това? И ако е вѣрно, какви мѣрки е взелъ г. министърътъ противъ съдебния слѣдователъ Бербенковъ за това му прѣстъпление. А, ако не е вѣрно, какъ мисли г. министърътъ да защити престижа на поруганото правосъдие отъ единъ народенъ прѣдставителъ, и то отъ трибуната на Народното Събрание?

София, 4 май 1902 г.

Пещерски народенъ прѣдставителъ:

М. Такевъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Тѣй като г. Министърътъ на Правосъдието не е тукъ, за да може да даде дума, кога може да се разисква по тази интерпелация, то да се тури на дневенъ редъ въ максималния срокъ, прѣдвиденъ въ правилника.

Секретарь Д. Филонъ: (Чете.)

„Запитване

до г. Министра на Вътрешните Работи, отъ Пещерския народенъ прѣдставителъ М. Такевъ.

Съгласно чл. 107 отъ конституцията, моля г. министра да отговори на слѣдующитѣ питання:

а) Истина ли е, че настоящиятъ Кюстендилски окръженъ управителъ, Спасъ Соколовъ, за лична облага, е заповѣдалъ на старшия писаръ Коритаровъ отъ неговото управление да фалшифицира, трѣзъ изтѣрване датата на акта за прѣдаване управлението на окръга отъ бившия окръженъ управителъ, г. Радославовъ, на него — настоящиятъ такъвъ — като прѣпирали датата отъ 8 на — 7 януарий, т. е. че ужъ Соколовъ, сегашниятъ окръженъ управителъ, билъ получилъ управлението на 7 януарий, а слѣдователно ималъ право да получи заплата за 8 януарий?

б) Какви свѣдѣния се намиратъ въ министерството по това прѣстѣпление на окръжния управителъ? и

в) Мисли ли г. министърътъ, ако всичко това е вѣрно, че Соколовъ може да заема още високата длъжностъ окръженъ управителъ?

София, 4 май 1902 г.

Съ почитание, Пещерски народенъ прѣдставителъ:
М. Такевъ.

Министъръ А. Людскановъ: Ако бѣше г. Такевъ тукъ — не зная дали е тукъ — можехъ веднага да му отговоря, за да не става нужда да трупаме дневния редъ занаярѣдъ. По това нѣщо има оплакване отъ г. Минко Радославовъ, направено е разслѣждане и докладва ми се отзарана дѣлото. И дѣйствително, има едно изтѣрване отъ помощникъ-секретаря, и азъ направихъ разпореждане да се уволни и даде подъ съдъ тоя помощникъ-секретаръ. Това е, което мога да кажа. Това ще кажа и подиръ 10 дена, когато се тури запитването на дневенъ редъ. Ако е благодаренъ, тогазъ добръ; ако ли не, да се тури на дневенъ редъ.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: На дневенъ редъ имаме продължение разискванията по проекта за отговора на тронната рѣчь. Но прѣди да дамъ думата на записанитѣ оратори, най-учтиво ще моля г. г. прѣдставителитѣ, да ми позволятъ да имъ напомня чл. 33 отъ правилника, както и чл. 76. Въ чл. 33 е казано, че никой прѣдставителъ не може да говори безъ да е взелъ думата отъ прѣдседателя, а чл. 76 изрично гласи, че прѣкъсване на оратора и лични нападки противъ когото и да било сж забрапени.

Има думата г. Благоевъ.

Д. Благоевъ: (Отъ трибуната) Г-да народни прѣдставители! Прѣди да влѣземъ въ сжщността на работата, считамъ за нужно да направя нѣ-

колко прѣдварителни бѣлѣжки. Прѣди всичко, за да се избѣгнатъ недоразумѣнията, смѣтамъ за нужно да обясня нѣкои термини, нѣкои думи, които ние, социалиститѣ, употребяваме въ социалистическата литература, както и въ рѣчитѣ, които ние държимъ дѣто и да било. Въ 1899 г. отъ туй мѣсто имавъ честта да кажа нѣколко думи, и въ тия думи употребихъ една отъ думитѣ, която ние, социалиститѣ, употребяваме въ рѣчитѣ си и въ литературата си. Тогава тази дума прѣдизвика протестъ отъ страна на либералитѣ. За да се избѣгнатъ подобни недоразумѣния, смѣтамъ за нужно, пакъ ще кажа, да обясня нѣкои отъ терминитѣ, които ще употребявамъ доста често въ рѣчта си, която сега ще държа. Терминитѣ, за които е думата, сж „буржоазия“, „буржоазна партия“, „буржоа“. Тѣзи думи, тѣзи термини въ сжщностъ нѣматъ нищо обидно. Както всѣки терминъ, който се употребява въ философската наука, изобищо въ наукитѣ, които се касаятъ до общественитѣ въпроси, така сжщо и тѣзи термини иматъ своето значение, иматъ своето съдържание. Думата „буржоазия“ употребяватъ не само социалиститѣ, но употребяватъ я и буржоазнитѣ писатели. Съ тази дума, която ние употребяваме, искаме да очертасемъ едно съдържание на идеитѣ, които изповѣдаме и пропагандираме въ България. Подъ думата „буржоазия“ се разбира една сума отъ хора, една частъ отъ народа, която сподѣля този възгледъ, че основата на човѣшкото общество за всѣкога е частната собственостъ; че човѣшкото общество не могло да сжществува безъ да има частна собственостъ, или безъ собствеността да бѣде разпрѣдѣлена въ частни рѣцѣ. Всички тѣзи партии, всички тѣзи групи отъ обществото, които именно мислятъ, че човѣшкото общество не е възможно безъ частната собственостъ, стоятъ именно на почвата на буржоазнитѣ идеи. И нѣма нито една буржоазна партия, съ каквото име тя да се нарича, съ името ли либералъ, съ името ли народнякъ, съ името ли прогресистъ, съ името ли демократъ, всички стоятъ на почвата на частната собственостъ. За всички тѣхъ частната собственостъ е нѣщо свещено и неприкосновено. Партията, или групата обществена, къмъ която азъ принадлежа, мисли съвършено друго-яче. Тя мисли, че било е врѣме, когато човѣшкоството е сжществуvalo безъ частна собственостъ, както и настѣпва историческия моментъ, когато човѣшкоството ще може да живѣе безъ частна собственостъ. Това е изповѣдането на социалиститѣ, на социалъ-демократитѣ. Социалъ-демократитѣ се отличаватъ отъ всички други партии, както у насъ, така и въ други страни, именно по туй, че тѣ признаватъ, какво частната собственостъ не е вѣченъ институтъ, а че имало е врѣме, и дохожда това врѣме, когато собствеността е била обществена и когато вече захваща да става обществена и ще стане обществена. Туй е коренното различие между социалистическото учение и буржоазното, така да се каже, учение. Оттугъ, както виждате, и произтича оная голѣма

разлика, която съществува въ възгледитѣ на социалъ-демократитѣ и на всички други партии и на всички други социални групи. А така сжщо, ще кажа специално, голѣмата разлика, която съществува между социалъ-демократитѣ . . .

Д. Цанковъ: Азъ мисля, г-нъ прѣдседателю, че не трѣбва да позволявате да се проповѣдва социализмъ отгукъ! Върху прѣдмета да говори. Не искаме да ни чете лекции за социализма. (Вълнение.)

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Отъ минутата, откогато българскиятъ народъ изпраца между насъ . . . (Гласове: Защо се прѣкъсва ораторътъ?)

П. Пешевъ: Отнета ли е думата на г. Благоева? Какви сж тия работи?

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Съгласно правилника, министритѣ иматъ право всѣкога да взематъ думата.

П. Пешевъ: Да, но слѣдъ като свърши ораторътъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ, съ позволение на г. Благоева, взехъ думата. Азъ не искамъ да прѣкъсватъ г. Благоева, а, напротивъ, желая г. г. прѣдставителитѣ да го изслушатъ. Той е дошълъ тукъ като прѣдставителъ на българския народъ и ако българскиятъ народъ въ нѣкои избирателни околии ни изпраца социалисти, ние ще имаме търпѣнието да ги изслушаме. И азъ ще моля да изслушаме г. Благоева съ по-голѣмо внимание, отколкото нѣкой други.

Д. Благоевъ: На г. Драгана Цанковъ, или на Дѣда Цанковъ азъ не бихъ отговорилъ съ нищо, макаръ че заслужава той единъ отговоръ и единъ упрекъ. Дѣдо Цанковъ се числи къмъ прогресивно-либералната партия, и менѣ ми се чини, че той почита конституцията, а единъ членъ отъ конституцията казва, че депутатитѣ иматъ пълна свобода да изказватъ мнѣнията си така, както тѣ разбиратъ. Така щото, като почитателъ на конституцията и като либералъ, азъ не очаквахъ отъ Дѣда Цанковъ да ме прѣкъсва затуй, че азъ съмъ говорилъ за социализма. Прѣди всичко Дѣдо Цанковъ бѣше първиятъ, който тукъ закачи социалитѣ, който ни нарече разрушители. (Д. Цанковъ: И тъй е!) Щомъ ни говорите подобни работи, позволѣте ни да ви обяснимъ, какво сме ние, и Вие сте длъжни да ни изслушате.

Д. Цанковъ: Да не употрѣбявашъ думата буржоа! Защо не кажешъ, г-не, „гражданинъ“, (Смѣхъ.) ами казвате „буржоа“, за да криете лъжитѣ си.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Г-нъ прѣдседателю! Ще моля да изхвърлите изъ правилника френскитѣ думи!

Д. Цанковъ: „Гражданинъ“, кажи, г-не, а не буржоа. Ама страхъ те е да го кажешъ! (Смѣхъ.)

Д. Благоевъ: Г-да народни прѣдставители! Искахъ, за да се избѣгнатъ недоразумѣнията, да обясня, че думата „буржоазия, буржоазна партия“ нѣма нищо обидно. Въ всѣка една чуждестранна литература е приетъ този терминъ, за да се опрѣдѣлятъ извѣстна категория понятия у хората.

Слѣдъ това минавамъ къмъ една друга бѣлѣжка, която смѣтамъ за необходимо да се направи. Отъ тази трибуна, както и по вѣстницитѣ, както и въ списаниита, се е писало много, и даже твърдѣ често, че въ Народното Събрание много се говорило и че за туй говорене българскиятъ народъ много пари харчилъ. Това е едно, помоему, заблуждение, което отъ едни се разпространява безсѣзнателно а отъ други се разпространява съвършено съзнателно. Едни безсѣзнателно по такъвъ начинъ дискредитиратъ нашето конституционно управление, парламентарния редъ у насъ, други съзнателно искатъ да го компрометиратъ, като постоянно изтъкватъ това, че Народното Събрание дълго засѣдавало, че въ Народното Събрание много се говорило. Тия, които съзнателно това говорятъ и разпространяватъ у народа, правятъ го, за да дискредитиратъ парламентарния животъ у насъ. Тѣмъ е желателно да нѣма конституционно управление, да нѣма парламентаренъ животъ, а да се въдвори единъ чисто монархически, или, както го наричатъ още, реакционенъ режимъ. Има, обаче, както ви казахъ, и народни прѣдставители, и писатели, и журналисти, които безсѣзнателно старатъ маща на тия, които искатъ да видятъ България безъ конституционно управление, безъ парламентаренъ редъ. Както отъ тази трибуна онзи день вие чухте даже една група, отъ която не очаквахъ никога да чуя тукъ, че у насъ именно партизанството било язва, че у насъ парламентарниятъ редъ билъ именно скѣпъ за нашия народъ и едвали не една отъ главнитѣ причини за неговото съсипване. И отъ правителствената страна се намѣриха оратори, които изтъкваша много тази идея: да бждемъ кѣси, да гледаме какъ да е да притупаме работата и да отидемъ прѣдъ народа да се похвалимъ, че сме направили економия, че ние именно кѣсо засѣдаваме. А какво свършихме—то е другъ въпросъ. Да се поддържатъ подобни възгледи, както отъ трибуната на Народното Събрание, така сжщо и въ нашата журналистика, въ нашитѣ вѣстници и списания, е, помоему, извънредно опасно за свободитѣ на нашия народъ, за свободитѣ на нашата страна. Наистина, ние трѣбва да говоримъ въ Народното Събрание не празни работи, да си не губимъ врѣмето именно върху работи, които нѣма да принесатъ полза, да не губимъ врѣмето си съ закачки, съ апострофирования и караници, което, за жалостъ, става, но трѣбва да се отнасяме дѣйствително сериозно къмъ задачитѣ, които ни прѣдстоятъ да рѣшаваме. Зада-

читѣ, които трѣбва да рѣшава едно пародно събрание, сѣ много важни и ние трѣбва да се отнасяме къмъ тѣхъ съ всичката си сериозностъ; и ако тия въпроси, тия задачи изискватъ много време, ние трѣбва да употребимъ това много време, макаръ то и да струва повече пари. Въ страни, дѣто има единъ редовенъ парламентаренъ, конституционенъ животъ, за заседанията на Народното Събрание не жалятъ паритѣ, защото тамъ изискватъ дѣйствително много и сериозна работа, изискватъ и добри дѣла. Само туй ние можемъ да кажемъ, че когато се свиква Народно Събрание, когато ние дохождаме тукъ, трѣбва да се отнасяме съ всичката сериозностъ къмъ работата, и да гледаме да извършимъ дѣйствително полезна работа; но да говоримъ, че тая работа струвала скъпо или евтино, е, помоему, свършено безмислено. Може да струва скъпо работата ни, но стига тя да е работа. И никога, азъ мисля, освѣнъ онѣзи, които искатъ да демагогствуватъ между простото население, никога нѣма нашиятъ народъ, колкото и простъ да е, да ни обвини за добрата работа, че тя скъпо ни струва. Ако дѣйствително се срѣщатъ между народа извѣстни възмущения противъ Народното Събрание, противъ работитѣ въ Народното Събрание, то е именно затуй, защото въ Народното Събрание много малко работа се върши, а не затуй, че заседава дълго. Дългиятъ заседания се правятъ злѣ именно по туй, че не се върши съразмѣрно съ дължината имъ работа. Сметнахъ за необходимо да изтъкна туй. Повтарямъ: не е добръ, не е хубаво отъ трибуната постоянно да се изтъква този възгледъ, че ние тукъ много сме говорили. Трѣбва да говоримъ, когато е необходимо да се говори, а има и върху какво сериозно да говоримъ тукъ. Ето защо, азъ сега като говоря, може би, на нѣкои да се види, че говоря доста дълго, но ви прѣдупрѣждавамъ, че сметамъ за нужно да кажа отъ името на оная партия и отъ името на ония избиратели, които ме изпратиха тукъ, да ви кажа всичко това, което ние мислимъ полезно за нашата страна.

Прѣди, обаче, да дойда до скѣпността на въпроса, не мога да не отбѣлѣжа нѣкои възражения, нѣкои думи, които бѣха пуснати тукъ, въ Народното Събрание, по адресъ на насъ, социалиститѣ. Пръвъ даже, както споменахъ, Дѣдо Цанковъ бѣше, който ни нарѣче разрушители. (Д. Цанковъ: На обществото!) И затова прѣдложи на Народното Събрание да ни не сметатъ за парламентарна група. Отъ друга страна, така скѣпо единъ отъ ораторитѣ на болшинството нарѣче нашето учение за утопия, друго не помня какво прибави, но помня добръ, че нарѣче нашето учение утопия. (Д. Цанковъ: Неизпълнимо!) Мисля, че разбирате какво значи утопия, понеже вие сте живѣли въ Цариградъ и знаете малко нѣщо гръцки. — Прѣдъ видъ на такова, както виждате, тежко обвинение, прѣди всичко, че ние сме една група отъ разрушители, искамъ да дамъ своитѣ обяснения.

Наистина, който погледне повърхностно или отъ гледна точка на класовия егоизъмъ, отъ гледна точка на тѣсно класовитѣ интереси, то социализмътъ дѣйствително се явява едно разрушително учение, и социалиститѣ, разбира се, като проповѣдници на социалистическото учение, сѣ разрушители. Ние, социалиститѣ въ България, разрушихме много нѣща. Наистина, не разрушихме църквитѣ, не разрушихме собствеността, не разрушихме реда въ България, но ние разрушихме много нѣща, и въ тая смисълъ ние сме страшни разрушители.

Ние разрушихме много заблуждения въ умоветѣ на буржоазнитѣ идеолози, на тия, които се занимаватъ обикновено съ работитѣ на българското общество. Трѣбва да ви припомнимъ, че ние бѣхме първитѣ, които посочихме на язвитѣ, които разяждатъ нашия български животъ; ние посочихме първи, че въ економическия животъ у насъ става единъ разрушителенъ процесъ. Тогава, разбира се, единъ почитаемъ прѣдставителъ и шефъ днесъ на народната партия, г. Гешовъ именно, ни нарѣче съ едни много не лестни думи, тогава той ни нарѣче „петлета“, затуй, защото ние първи посочихме, че у насъ селската маса пропада, че нивитѣ се изпльзватъ отъ ржцѣтъ ѝ, че вслѣдствие на туй, имотитѣ минаватъ въ по-малко ржцѣ, а масата остава безъ имотъ, че масата е заробена отъ така нареченитѣ у насъ лихвари. Тогава г. Гешовъ насъ ни обвинява едвали не въ прѣдателство, като казваше, че съ туй сме подравяли кредита и на България, и сме подравяли и кредита на нашитѣ хора къмъ самата българска маса. Но ние никакъ не се спрѣхме отъ тия укорителни думи на г. Гешова. Ние продължавахме да посочваме на злото, ние продължавахме да посочваме на туй, което разяжда страната, и сѣщеврѣменно като му посочвахме мѣрки, които трѣбва да се взематъ, за да се изведе страната на по-добъръ пѣтъ. Скоро, много скоро, а именно слѣдъ петъ години отъ първата наша дума, г. Гешовъ призна правотата ѝ. Първата брошура, подъ името „Що е социализмъ и има ли почва той у насъ?“ издадохъ въ 1892 г. По поводъ на нея г. Гешовъ пишеше укори противъ насъ, социалиститѣ, и оттогава до 1897 г. се минаха петъ години — и въ 1897 г., г. Гешовъ дойде да признае всичко това, което ние сме казали прѣди петъ години. Значи, ние дѣйствително разрушихме едно заблуждение, което е съществувало у нашата буржоазна интелигенция. Ние посочихме, именно, какъвъ е економическиятъ процесъ, който се развива у насъ.

Скѣпо така ние се явихме разрушители и въ политическо отношение. Работническата социалъ-демократическа партия, каквато тогава съществуваше, вложи всичкия си ентузиазъмъ въ време на Стамболовото управление, вложи всичкия си ентузиазъмъ да се бори за едно по-добро управление въ страната. Ние, именно, бѣхме тѣй да се каже инициаторитѣ, които разравяхме основитѣ на Стамболовия режимъ. Разбира се, че тогавашното пра-

вители и не ни галѣше: пѣлиѣше съ наши приятели затворитѣ, пращаше ни на заточение въ Бѣла-Слатина и други мѣста, изобщо изтъквамъ факта, че ние се явихме едни отъ разрушителитѣ на този режимъ.

Сѣщо така, ние се явихме разрушители и на много понятия, които господствуваха, и сега даже господствуватъ, въ главитѣ на нашата интелигенция. Една отъ нашитѣ разрушителни задачи е била, именно, да имъ посочимъ пътя, по който се движи човѣчеството напредъ, което, откровено ще ви кажа, и досега не е добръ усвоено отъ нашата интелигенция, буржоазната главно интелигенция, и затуй нашата страна въ много отношения куца. Ние успѣхме много да разрушимъ въ това отношение и върху разрушеното да създадемъ ново нѣщо. Ние сме, именно, които дадохме на нашата буржоазия . . . (Д. Цанковъ: Граждани кажи.) То е културенъ езикъ, който употребявамъ, и не ща да се обръщамъ къмъ единъ некултуренъ езикъ.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Ще моля г. г. народнитѣ прѣдставители да не прѣсичатъ оратора.

Д. Влагоевъ: (Продължава.) Ние дадохме, именно, редъ писатели, които сега добръ разработватъ, хубаво ви пишатъ по всички тии въпроси, които ние зачекахме и които по материалното си положение ние нѣмахме нито сръдства, нито физическа възможност да ги разработимъ както трѣбва. Ние ви дадохме единъ професоръ, който именно поде, за негова честъ и за честъ на нашата страна, който поде въпроса, който разработи въпроса, какъвто е въпросътъ, който и сега се третира, за индустрията и земледѣлието у насъ. (Д-ръ Г. Гаговъ: Кой е този професоръ?) Професоръ Данаиловъ. Ние ви дадохме тъй сѣщо и редъ писатели, които сега се занимаватъ съ най-сѣществени економически въпроси. Извинѣте за нескромността, но ще ви кажа, че именно социалъ-демократическата партия е, която дѣйствително е разрушила старитѣ понятия въ тия хора и имъ даде да се огледатъ въ ново гледище. И сега ние сме именно въ този периодъ, когато дѣйствително се захваща съзидането както на мисълта, така сѣщо и на економическото и социално развитие. Тѣй щото, истина е, че ние се явихме разрушители въ България, но въ сѣщото врѣме ние сме създатели на нѣща нови; и Дѣдо Цанковъ трѣбва особено да обърне внимание на туй, че ние сме не само разрушители, но че ние съзидаме нѣща много полезни и много високи, които вие сами не бихте били въ състояние никога да направите. Отъ новото, което създадохме, ще спомена и туй, че ние научихме нашитѣ партии, научихме и Дѣда Цанковъ тъй сѣщо, какъ именно се води политическа борба, какъ се организиратъ партии и какъ трѣбва да се възпитава народътъ. (Д. Цанковъ: Аферимъ бе!) Онзи день, когато туй се говорѣше, да се признае ли нашата група

за група отдѣлна или не, стана единъ и говори — сега не помня кой бѣше, но отъ болшинството — и казваше, че социалистическата партия не била организирана партия, че трѣбвало организация, за да може една група да се прѣдставлява тукъ, въ Народното Сѣбрание, като група, че трѣбвало да се яви съ шефъ, за да имала право да се прѣдставлява като група. Относително организацията, азъ мисля, всѣки единъ безпристрастенъ прѣдставителъ оттукъ засѣдающитѣ ще признае, че първата партия, която се яви съ една силна организация, която именно даде примѣръ на организация, на програма, на дѣятелностъ и т. н., то бѣше именно работническата, социалъ-демократическата партия. (Д. Цанковъ: Трѣбва да има шефъ!) Валпата партия тъй сѣщо нѣма шефъ, г-нъ Цанковъ; нѣма провъзгласенъ шефъ, понеже и Васъ не признаватъ вече за шефъ. (Смѣхъ. — Д. Цанковъ: Държавата ни е такава — трѣбва да има шефъ!)

Слѣдъ тѣзи бѣлѣжки, азъ пристѣпямъ къмъ сѣщността на работата. Тактиката, която ще държи социалъ-демократическата група тукъ, въ Народното Сѣбрание, както, разбира се, и вънъ отъ Народното Сѣбрание, е тази, щото да постави въпроситѣ на принципиална почва, и като изхождаме отъ принципиална почва, да намѣримъ сръдствата, които сж необходими, за да достигнемъ дадени цѣли. Тукъ, въ Народното Сѣбрание, нашата тактика не е само просто да направимъ една критика на дѣлата на правителството, или на дѣлата на другитѣ партии, но, главното е, да изкажемъ ония възгледи, които, споредъ насъ, могатъ да помогнатъ на всички, които стоятъ на кормилото на управлението въ страната, да имъ помогнемъ, за да каратъ нашата страна да върви напредъ. Цѣльта на социалъ-демократическата група тукъ е, прѣди всичко, да постави работата на принципиална почва, да посочи, съ други думи, какво е положението на страната, коя е тенденцията, по която се движи економическото и социалното развитие въ нашата страна, и оттамъ да извадимъ всички ония необходими мѣрки, за да може нашата страна да се насочи по правия пътъ, за да може да върви въ пътя на прогреса и да не срѣща такива тежки прѣчки, каквито срѣща днесъ. Прѣди всичко явява се въпросъ: какво е положението на нашата страна? Въ отговора на тронното слово се споменува само, че страната ни се намира въ тежко финансово положение и че правителството щѣло да прѣдприеме редъ мѣроприятия, които да махнатъ тѣзи прѣчки. Ако човѣкъ се спре повърхностно върху този пасажъ отъ отговора на тронното слово, то ще помисли, че всичката работа, цѣлата мжнотия на нашата страна, на нашитѣ партии, на нашитѣ правителства, се заключава само въ финансовитѣ затруднения. Обаче, ако ние вникнемъ по-дълбоко, ако се вгледаме по-добръ въ туй финансово положение, ще видимъ, че то се намира въ голѣма зависимостъ отъ економическото положение на на-

шата страна. Ето защо, прѣди ние да говоримъ за финансово положение, ние трѣбва добръ да си обяснимъ, какво е економическото положение на нашата страна. Нѣма да говоря само за туй, че на нашия народъ е лошо, тежко и т. н., то сѣ станали толкозъ избити фрази, толкозъ изтрити думи, че азъ смѣтамъ за нужно да не ги повтарямъ. Обаче, ще вникна по-дълбоко въ въпроса, ще искамъ да ви прѣдставя една друга картина, която ще покаже, първо, какво е дѣйствителното положение на нашата страна, а оттамъ да извадимъ онази тенденция, по която трѣбва да върви и е почнала да върви нашата страна, и оттамъ да извадимъ мѣроприятията, които трѣбва да се прѣдприематъ у насъ.

Нашата страна всѣки отъ васъ обича да я нарича чисто земеделѣческа страна и, обикновено, съ тѣзи думи се свързва понятието, че да бѣде една страна чисто земеделѣческа е много хубаво. То е единъ погрѣшенъ възгледъ, за който азъ тукъ нѣма да се простирамъ, но искамъ само да обърна внимание на туй, че всѣки отъ васъ казва, какво нашата страна е земеделѣческа. Обаче, тази земеделѣческа страна каква картина прѣдставлява днесъ? Дали тя дѣйствително е такава земеделѣческа страна, каквато ние я знаемъ прѣди 20 години? Който слѣди всичкитѣ ония, макаръ и недостатъчни, изслѣдвания на економическия животъ у насъ; всѣки, който слѣди това, което се пише въ нашитѣ списания и въ нашитѣ вѣстници, особено по економическия въпросъ, трѣбва да знае, че нашата страна не е такава земеделѣческа страна, каквато е била прѣди 20 години. Ако прѣди 20 години ние имаме една земеделѣческа маса, която е била почти еднаква по економическо положение, по материални сръдства и т. н., днесъ тя прѣдставлява съвсѣмъ друга картина. Не отдавна, прѣди нѣколко мѣсеци, даже Централното управление на земеделѣческитѣ каси у насъ издаде една много поучителна книга, която ни дава дѣйствителната картина на економическото положение у насъ. Въ тази книга сѣ изслѣдвани около 1.200 села, изслѣдвани сѣ отъ гледна точка на задълженията, които има нашето селско население къмъ така нареченитѣ лихвари. И какво се оказа отъ туй изслѣждане? Оказа се, че у насъ отъ 1.200 изслѣдвани села, повече отъ 300 села сѣ изгубили всичкитѣ си имоти, повече отъ 400 села сѣ изгубили половина отъ имотитѣ си и останалитѣ върватъ по сѣщия пътъ — прѣтоварени съ голѣми дългове на лихваритѣ и въобще на всички кредитни учрѣждения. Туй е единъ фактъ, който показва, че нашето селско население, именно земеделѣческата класа, вече не е тази, която ние знаемъ прѣди 20 години; вече ние имаме едно голѣмо количество земеделѣци, които сѣ изгубили земята си, които сѣ изгубили нивитѣ си, които сѣ изгубили имотитѣ си. Съ други думи, тѣ сѣ вече единъ видъ крѣпостници на господаритѣ на земята. Нашиятъ земеделѣецъ днесъ е единъ робъ, който работи на този, който му отнѣ земята, голѣмиятъ землепритежателъ.

И. Воденчаровъ: Туй не е вѣрно!

Д. Цанковъ: Буржоата!

Д. Влаговъ: Да, буржоата, само че грубиятъ буржоа, неодѣланиятъ селски буржоа.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля, г-да народни прѣдставители!

Д. Цанковъ: Той трѣбва да бѣде социалистъ, който е писалъ това.

Д. Влаговъ: Не, той е чистъ буржоа, защото и това е ваше чисто буржоазно учрѣждение.

Ако вземемъ да прѣгледаме нашитѣ статистики, ако вземемъ да прѣгледаме изложенията на окръжнитѣ управители, които ги даватъ прѣдъ окръжнитѣ сесии всѣка година, ние ще видимъ сѣщото потвърждение. Окрѣжнитѣ управители, както и статистическото бюро у насъ, което има прѣдназначение да изслѣдва економическия животъ, показватъ, че дѣйствително у насъ имотнитѣ хора систематически губятъ своитѣ имоти и ставатъ безимотни. (Т. Начовъ: И гражданитѣ губятъ!) Ще кажа и за гражданитѣ.

Относително нашитѣ земеделѣци, още въ 1892 г. единъ французинъ, именно извѣстниятъ на нашитѣ интелигентни хора Леонъ Ламунъ, е писалъ, че въ 1888 г. у насъ е имало 529.779 души самостоятелни стопани, обаче, споредъ статистическото прѣброяване въ 1893 г., казвамъ, вече самостоятелнитѣ стопани у насъ сѣ останали само 416.199 души. Сирѣчь, въ единъ периодъ отъ 5 години у насъ имотнитѣ хора сѣ се намалили съ 113.500 души. Туй именно се потвърждава отъ нашата статистика, отъ прѣброяването на нашето население прѣвъ 1893 г. Споредъ тази статистика, отъ нашитѣ земеделѣци самостоятелни стопани — а земеделѣцитѣ се сѣдѣтатъ до 2.000.000 души, или по-точно тѣ сѣ 1.291.000 души, — самостоятелни стопани, казвамъ, има само 400.000 души, а всичкитѣ останали сѣ тѣхнитѣ дѣца, помощници, аргати и т. н. Че голѣма частъ отъ нашето селско население пропада, а тѣй сѣщо че голѣма частъ и отъ градското население пропада, ние можемъ да видимъ отъ статистикитѣ за уголѣмяването на помощницитѣ и на слугитѣ въ градоветѣ и селата. Въ 1891 г. у насъ е имало 715.368 души помощници и слуги. Трѣбва да ви кажа, че въ тази категория нашата статистика вмѣства всички ония, които слугуватъ съ заплата, било мѣсечна, било на парче и т. н. Въ 1893 г. ние имаме отъ тази категория граждани, които сѣществуватъ само на насмната плата, 955.285 души; сирѣчь, числото на тѣзи, които нѣматъ самостоятелно стопанство, за двѣ години се е увеличило съ 239.917 души. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Раждатъ се дѣца!) Въ двѣ години не се раждатъ толкозъ дѣца; въ Вашата глава само може да се раждатъ толкова дѣца.

Отъ тѣзи данни излиза едно: че една по-добра анкета на положението на нашата селска земе-дѣлческа маса ще ни покаже, че дѣйствително у насъ обезземелването на селянитѣ, на селската маса е голѣмо, че едно голѣмо количество отъ селската маса остава безъ срѣдства, за да произвежда и да бжде самостоятеленъ стопанинъ, че една голѣма частъ отъ тѣхъ изгубиха имотитѣ си и вече сж или роби на единъ видъ арендатори, на тѣзи, които сж заграбили селския имотъ, или тѣ бѣгатъ отъ селата и отиватъ въ града да търсятъ прѣхрана. Особено туй явление се забѣлѣзва около по-голѣмитѣ градове, като около Пловдивъ, около София, около Русе, около Варна и т. н. дѣто именно една голѣма частъ отъ селската маса, особено младото поколѣние, бѣга отъ селата. Нѣма да ви отегчавамъ още съ много факти, които сж безбройни. Казахъ ви, че има толкозъ факти, отъ които може, вече не остава никакво съмнѣние, да се види, какво е положението на нашата страна. Туй положение накъсо може да се характеризира съ туй, че нашитѣ дребни собственици пропадатъ, че тѣхнитѣ ниви, тѣхнитѣ земи, тѣхнитѣ имоти минаватъ въ по-малко рѣцѣ.

Ако се обърнемъ отъ селата въ градоветѣ, ще видимъ такава сжщо неутѣшителна картина. Първото нѣщо, което забѣлѣзваме ние въ градоветѣ, то е, че всички стари поминѣци, всички стари занаяти вече пропадатъ и една голѣма частъ отъ тѣхъ сж пропаднали. Доста е да ви спомена само нѣколко факта, за да видите, че и тукъ ние имаме едно голѣмо количество отъ занаятчи, които вече сж затворили дюкянчетата и отиватъ да търсятъ другадѣ прѣхрана. Въ 1876 г., сирѣчь прѣди Освобождението, една година прѣди Освобождението, въ София е имало отъ 50—60 чехларски дюкяни, занаятчийски. Въ 1896 г., споредъ доклада на секретаря на Софийската търговско-индустриална камара и споредъ прѣброяването отъ 1893 г., тѣ сж останали само 4—5 дюкяна. (Д-ръ Н. Генадиевъ: При едно население четири пжти по-голѣмо!) Да, вѣрно е, че при едно население дѣйствително много по-голѣмо. Сжщо тѣй е имало и 40—50 кожухарски дюкяни, значи, 40—50 занаятчийници, а до 1896 г. сж останали отъ тѣхъ само 10—12. Въ Пирдопъ въ 1876 г. е имало отъ 700 до 800 чакржкчийници, а въ 1896 г. сж останали само 20—30 и т. н. Азъ тукъ прѣдставлявамъ само отъ 8 града данни, какъ се е съсипало занаятчийството. Недавна ми се попадна да прочета едни нови данни, които ни дава сега народниятъ прѣдставителъ г. Яблански, а именно: въ Стара-Загора, споредъ неговитѣ свѣдѣния, е имало 2.500 абаджии по-рано, а сега сж останали едва 20—30 души. Въ сжщия градъ е имало 700—800 казанджии, а днесъ имало около 20 и т. н. Той ни дава свѣдѣния и за ковачитѣ, за обушаритѣ и др. Тѣзи цифри показватъ, че у насъ занаятчийството, старото занаятчийство, на което се крѣпѣше социалната наредба у насъ, вече го нѣма, пропада и систематически пропада.

К. Мирски: Г-нъ Благоевъ! Позволѣте ми единъ въпросъ!

Д. Благоевъ: Заповѣдайте!

К. Мирски: Абаджийството се намалява, а числото на панталонджийството намалява ли се или не?

Д. Благоевъ: Относително шивачеството, обушарството, желѣзарството и др. тѣ сж занаяти, които сега придобиватъ нова форма, но ще ви кажа, че и въ тия занаяти самостоятелнитѣ занаятчи не се увеличаватъ. Който отиде тукъ, въ града, или въ Пловдивъ, или въ Русе, или въ Варна, или въ Търново, даже и въ по-малкитѣ градове и се вгледа въ тия четири нови занаяти, той ще види, че голѣма частъ отъ тѣхъ работятъ ншлеме, или на парче на една фирма, или на по-заможни занаятчи. Но голѣмата частъ на така нареченитѣ наши занаятчи сж най-много работници, които работятъ на парче. И при туй трѣбва да се забѣлѣжи, че тѣзи, които работятъ на парче, работятъ за дѣкой капиталистическа фирма, работятъ съ свои срѣдства за производство, съ свои машинки, съ свои желѣза за углаждане, свои дюкянчета държатъ и въ сжщото врѣме получаватъ нищожна заплата, за което, впрочемъ, ще говоря по-нататѣкъ. Така че, и въ земледѣлието, и въ занаятчийството нашата страна е една съсипана страна. Старитѣ поминѣци, старитѣ начини на работене, старитѣ начини на произвеждане у насъ вече не сж способни да поддържатъ нашия народъ, нашата страна, нашата държава.

За да си уяснимъ по-добрѣ онѣзи мѣрки, които трѣбва да вземемъ, за да може да се извади страната къмъ едно по-добро бѣдѣще, ние трѣбва прѣдварително да си обяснимъ причинитѣ, които привелоха къмъ туй економическо положение нашата страна. Това става толкова по-необходимо, че отъ тази трибуна чухъ да се говори за причини, които не сж нито първостепенни, нито могатъ да се смѣтатъ даже за първоначални причини, а тѣ могатъ да се смѣтатъ само слѣдствие на други причини. Така напр., ако се не лъжа, г. Драгиевъ онзи день, когато говорѣше, търсѣше причинитѣ на економическия упадѣкъ у насъ въ училищната система. Ще ви кажа, че не само г. Драгиевъ, който между другото се прѣпорѣчва за единъ простъ умъ, или, както азъ бихъ казалъ, единъ примитивенъ умъ, но има хора, които у насъ прѣминаватъ за нѣщо повече, за много по-високо нѣщо, но които най-главната вина за економическото положение у насъ стоварятъ тѣй сжщо върху училищната система. Съжалявамъ, че нѣма г. Каравелова; като говоря това, подразбирамъ него и неговитѣ поддръжници, които тѣй сжщо виждатъ злото у насъ въ стремлението на нашия народъ да праща дѣцата си въ училище; въ него виждатъ именно една частъ отъ причинитѣ, главната даже причина, по която се съсипва нашата страна економически. Това е

много повърхностен възгледъ, много повърхностно обяснение на работитѣ. Тѣкмо обратното е истина, а именно: ако у насъ сѣществва въ масата, въ земледѣлческата и въ занаятчийската маса, както въ съспаната, така сѣщо и въ срѣдната класа отъ тая маса, ако въ тѣхъ сѣществва, казвамъ, стремление да пращатъ дѣцата си въ училище, то туй стремление може да се обясни само съ чисто економически причини. Единъ земледѣлецъ, който има малко земя и който има 5—6 сина, винаги ще се стреми — и се стремятъ не само у насъ, но и всѣкъждѣ въ свѣта — часъ по-скоро да ги отдѣли отъ земледѣлието и да ги прати да си търсятъ друга прѣхрана; а понеже у насъ друга прѣхрана засега не могатъ да намѣрятъ другадѣ, освѣнъ въ свободнитѣ професии — въ адвокатството, въ инженерството и пр. — то обикновено всѣки единъ земледѣлецъ, всѣки единъ занаятчия, който има отъ малко-малко възможностъ, непрѣмѣнно се старае единъ-двама отъ синоветѣ си да ги прати въ училище. Така само може да се обясни този стремежъ на народа да праща дѣцата въ нашитѣ училища, а не че училищата сѣ прѣдизвикали нашитѣ селски синове, както и занаятчийскитѣ синове да се стремятъ къмъ тѣхъ. Една голѣма нужда, една жизнена потреба кара нашето население да обръща очитѣ си къмъ училищата, да праща дѣцата си да търсятъ хлѣбъ въ свободнитѣ професии, въ чиновничеството, въ учителството и т. н. Тѣй че, причината за пропадането, за економическото пропадане на нашата страна, не е това, че селскитѣ и занаятчийскитѣ дѣца отиватъ въ училището. Причината, значи, не сѣ училищата, които сѣществуватъ у насъ, а причината е въ туй, че старитѣ поминѣци, старитѣ начини на производство у насъ сѣ съспанни и не могатъ се повдигна. Не може, напр., у насъ земледѣлието да храни много души; не може едно селско стопанство да служи за прѣхрана на излишни 5—6 души работника. Затуй не може да се обяснява стремлението на земледѣлческитѣ и занаятчийски синове къмъ училищата, тѣй както се обяснява то отъ мнозина у насъ, и оттамъ да вадимъ заключение, че трѣбва да се опълчимъ противъ просвѣтата, противъ училищната система и при това съ него да обясняваме пропадането на земледѣлцитѣ и на занаятчиитѣ у насъ. Не е истина, че единъ земледѣлецъ, ако той имаше възможностъ да остави синоветѣ си при земята, при стопанството, щѣше да ги праща да търсятъ другадѣ прѣхрана. Мнозина казватъ у насъ: „Затворѣте гимназиитѣ, затворѣте класнитѣ училища; намалѣте курса на основнитѣ училища или изгнѣйте го и да видите, какъ именно занаятчиитѣ и земледѣлцитѣ ще оставатъ при земята на бацитѣ си и дѣдитѣ си.“ Тукъ е голѣмото заблуждение, което много ревностно се поддържа и отъ което произлизатъ най-голѣмитѣ недоразумѣния и най-голѣмитѣ злини по отношение на нашето развитие, на развитието на страната. Ако земледѣлческитѣ синове, ако занаятчийскитѣ синове напушатъ занаятитѣ на бацитѣ си и дѣдитѣ

си, то е затуй, защото не могатъ да ги хранятъ, и каквото щѣте да правите, затворѣте всичкитѣ училища въ България, ние пакъ ще имаме сѣщото явление: сѣщото бѣгство отъ селата въ градоветѣ, ще гледаме да бѣга сѣщото множество отъ занаятчийскитѣ синове отъ занаятитѣ, защото тамъ нѣма хлѣбъ. Туй трѣбва да се разбере, за да се не бъркаме въ мѣрките, които трѣбва да се взиматъ противъ туй положение. Създайте вие колкото искате други училища — професионални, занаятчийски, земледѣлчески училища, низши и висши и не знамъ какви си още — обаче, съ туй вие нѣма да избѣгнете това явление, че множество отъ селскитѣ синове ще бѣгатъ отъ земледѣлието, защото нѣма тамъ прѣхрана. Сѣщото ще имаме ние и въ занаятчийството.

Така сѣщо тукъ се изтъква, че една отъ причинитѣ, по които нашето население — казвамъ за дребнитѣ стопани — селски и градски — пропадали, била тая, дѣто у насъ нѣмало евтинъ кредитъ. Туй особено, знаете, го поддържатъ тѣй нареченитѣ земледѣлци отъ земледѣлческата група. Сѣщото ще видите, разбира се, и въ други групи, както напр. въ демократическата. Сѣщото ще видите, подиръ тѣхъ вървятъ и отъ другитѣ партии. И всички повтарятъ, че една отъ главнитѣ причини на днешното положение била тази, дѣто у насъ нѣма евтинъ кредитъ; обаче, евтинъ кредитъ нито се създава по желанието на хората, нито той може дѣйствително да задържи този процесъ, за който азъ говорихъ, именно, процесътъ на пропадането на дребнитѣ стопани — било занатчии, било земледѣлци. Единъ евтинъ кредитъ, ако той бѣде възможенъ у насъ да се уреди, може само едно нѣщо да направи, а именно, да даде единъ потикъ на по-силнитѣ, за да могатъ да поиздигнатъ своитѣ стопанства, да ги модернизиратъ, тѣй да се каже, да ги направятъ по-производителни. Обаче, тии, които сѣ дребни, които сѣ вече на пропадане, тѣхъ не можемъ да ги спасимъ само съ единъ евтинъ кредитъ. Сѣщо тѣй ние чухме онзи денъ отъ г. Министъръ-Президента, че тѣхната политика — економическа и финансова — се опрѣдѣляла въ тѣхната програма. Въ тѣхната програма има точки, които не зная дали дѣйствително ще бѣдатъ тѣ осществени отъ прогресивно-либералната партия, но казвамъ, че всички тия точки, които ще осществяватъ, ако ги осществятъ, тѣ нѣма да запазятъ, именно, пропадането на дребното земледѣлие и занаятчийство: тѣ могатъ да потикнатъ само страната къмъ развитие, да се развиятъ производителнитѣ сили. Но ще кажа въ сѣщото врѣме, че има такива точки въ тѣхната програма, както ги има и въ програмитѣ на другитѣ партии, и една отъ тия точки е за евтиния кредитъ.

Друга една точка, която тѣй сѣщо изтъкватъ и демократитѣ, и либералитѣ — не народно-либералитѣ — и прогресивно-либералитѣ, тя е именно тѣй нареченото сдружаване. Земледѣлческата група тѣй сѣщо, доколкото чухъ, възлага твърдѣ го-

лѣма надежда на сдружаването. Сдружаването е дѣйствително едно прѣкрасно срѣдство; сдружаването е дѣйствително едно желателно срѣдство, чрѣзъ което се мисли да се сдружатъ занаятчийскитѣ и земледѣлцитѣ, за да намѣрятъ по-голѣми срѣдства, за да могатъ сами да съществуватъ и въ сѣщото врѣме и да развиватъ страната ни; обаче, земледѣлческитѣ и занаятчийскитѣ сдружавания извънредно мѣчно се създаватъ, даже то е толкова мѣчно, щото може да се каже, че е невъзможно. Наистина, у насъ взиматъ за примѣръ европейскитѣ страни, дѣто виждаме дѣйствително да се развива напоследѣкъ земледѣлческо сдружаване и даже занаятчийско сдружаване. Но, ако внимателно въ съществуванетоъ имъ тамъ, ще видимъ, че сдружаванията изискватъ особени едни условия, които у насъ ги нѣма. Понеже подиръ мене ще говорятъ нѣкои отъ моитѣ другари и се надѣвамъ, че тѣ ще развиятъ по-нататѣкъ нашитѣ възгледи и срѣдствата, които трѣбва да се взематъ, за да излѣзе нашата страна отъ днешното положение, то азъ нѣма да се простирамъ много, но посочвамъ само на този фактъ, че за сдружаванията у насъ се изискватъ особени условия, които ние нѣмаме. Всички опити, които досега сж направени, както самитѣ хора, които боравятъ въ економическитѣ и стопанствени работи у насъ, въ самиятѣй нареченъ земледѣлчески съвѣтъ, свиканъ отъ г. Министра на Търговията и Земедѣлието недавно, както тѣ показаха въ този съвѣтъ, всички опити, казвамъ, направени за сдружаване у насъ, било на почвата на Райфайзеновитѣ каси, било на почвата на чисто земледѣлческитѣ сдружавания, оказаха се съвсѣмъ несполучливи. И азъ си обяснявамъ тази несполука само съ нашитѣ условия. Земледѣлскиятѣ и занаятчийскиятѣ народъ навсѣкѣдѣ е недовѣрчивъ къмъ такива прѣдприятия, каквито сж сдружаванията. Дѣто има да се влага извѣстенъ капиталъ, дѣто има да се влага извѣстенъ трудъ, тамъ именно най-недовѣрчивъ се явява земледѣлецътъ и занаятчията, навсѣкѣдѣ, а най-вече у насъ. И ние виждаме, че отъ 400 появили се у насъ земледѣлчески сдружавания най-послѣ нито едно не е останало, всички сж пропаднали, съгласно съ думитѣ поне изказани въ земледѣлческия съвѣтъ при Министерството на Търговията и Земедѣлието отъ г. Манушева, ако се не лъжа, който говори по този въпросъ. Така щото, условията, значи, не помагатъ за подобна една политика, и менѣ ми се чини, че когато говорятъ у насъ както земледѣлческата група, така сжщо — да не имъ остане хатхръ — и нашитѣ приятели, демократитѣ, когато говорятъ за сдружаване, когато говорятъ за подобни мѣрки, за повдигане на нашето земедѣлие, на занаятитѣ и индустрията, тѣ обикновено не вникватъ въ условията, при които може да вирѣятъ сдружаванията и да дадатъ дѣйствителнитѣ плодове, които се очакватъ отъ тѣхъ. Прѣди всичко, всички сдружавания, каквито и да сж тѣ, най-сетнѣ се свеждатъ къмъ общия знаменателъ, а именно къмъ

образуването на частното едро-капиталистическо производство. По този въпросъ нѣма да се простирамъ тукъ, но само изтъквамъ именно, че тия мѣрки, че тия мѣроприятия, които ние виждаме както въ програмата на прогресивно-либералната партия, така и въ програмата на така наречения земледѣлчески съюзъ, а сжщо напоследѣкъ и въ програмата на демократитѣ, — тия мѣрки, именно, не сж ония, които могатъ дѣйствително да дадатъ едно развитие економическо и социално на нашата страна. Прочее, кои сж споредъ насъ тѣзи срѣдства, които ще дадатъ единъ изходъ на нашата страна. Прѣди, обаче, да дойда до тия срѣдства, за по-голѣма яснотъ нека кажа пѣколко думи за истинскитѣ причини, по които нашата страна е дошла до туй положение.

Ако причината не е въ системата на образованието; ако причината не е въ туй, че у насъ нѣма земледѣлчески и занаятчийски сдружавания; ако причината, значи, не е въ всичко туй, което се мисли у насъ, както не е и въ отсъствието на евтиния кредитъ и т. н., ако всичко туй не е причината на туй положение, — то ние трѣбва да търсимъ причината по-дълбоко. Причината, безъ съмнѣние, трѣбва да я търсимъ въ оная еволюция, въ онуй развитие, което се извършва въ България, както и въ цѣлия свѣтъ. Нашата страна, както вие го разбирате, както ви е извѣстно, не е усамотена нѣкаква отъ другитѣ народи страна. Тя се намира обиколена отъ народи, които иматъ единъ опрѣдѣленъ начинъ на производство, на изработване на богатства, единъ опрѣдѣленъ животъ — съ прости думи казано. Още отъ самото освобождение на България у насъ се почувствува най-първо влиянието на външнитѣ страни, въ които вече имаше развито едно едро капиталистическо производство, дѣто капиталътъ диктува и всичко се развива подъ влиянието на неговитѣ закони. Най-напрѣдъ нашата страна, въ първитѣ двѣ-три години, прѣдставляваше страна дѣйствително земледѣлческо-занаятчийска, дребна страна, т. е., отъ една страна, ние имаме едно земледѣлческо население, което почти равномерно владѣеше земята, отъ друга страна, ние имаме занаятчи, които всички се намираха въ еднакво положение, въ еднакво материално състояние даже. Прѣди Освобождението у насъ имаше чифликчийство, имаше сжщо така нареченитѣ задружни, домашни земледѣлчески стопанства; обаче, веднага слѣдъ Освобождението нашата страна се базира върху нова почва, старото чифликчийство, което изключително е било въ рѣцѣтъ на турскитѣ бейове и паши, пропадна съ освобождението на България. Отъ друга страна, у насъ тѣй сжщо се разруши въ скоро врѣме и старото патриархално задружно стопанство. Днесъ ние вече нѣмаме тия стопанства, освѣнъ въ най-загнѣтенитѣ ъктове на нашата земя, тамъ, дѣто не минава нито шосе, нито жѣлѣзница. Ние само тамъ можемъ да видимъ остатѣци отъ патриархалнитѣ селски задружни сто-

панства. Днес навсякъде въ България виждаме земята разпръдълена въ частна собственост и при туй ние забѣлѣваме едно разпарцелосване на земята, на селскитѣ стопанства. Отъ самото начало на освобождението този процесъ се започва и върви бърже, и додѣто най-сетнѣ ние го видѣхме, че докара до едно съсипване маса самостоятелни стопанства. Разпарцелосване на селскитѣ стопанства, раздѣлението имъ на много малки отдѣлни стопанства, това именно приведе къмъ ослабването на по-голѣмата частъ отъ селскитѣ стопанства. Ето тукъ е първата причина, по която нашитѣ земеделци сж пропаднали. (И. Забуновъ: Съвършено вѣрно!) Но отъ друга страна постоянното раздробление на земята — това е първото условие за създаването на единъ новъ начинъ за производство у насъ, за съсърѣдоточаването на земята въ по-малко рѣцѣ и оттамъ вече за организирането на по-голѣмитѣ селски стопанства.

Други причини, които подѣйствуваха върху нашето занаятчийство за неговото съсипване, сж, тъй да се каже, отъ една страна, външни, отъ друга страна сж вътрѣшни. Външни причини сж тия, че нашата страна веднага слѣдъ Освобождението се обяви за страна на свободната търговия. Споредъ нашата конституция, търговията е свободна. Туй обстоятелство и създаде, тъй да се каже, почвата за съсипване на нашитѣ стари занаяти и за много бързото имъ сисипване. Още въ първитѣ врѣмена, още въ 1879 г., крайдунавскитѣ градове се оплакаха прѣдъ окупационнитѣ власти тогавъ, че външната конкуренция вече съсипва нашитѣ занаяти. И тѣ бѣха прави. Тѣ тогава искаха мѣрки отъ окупационнитѣ власти, за да спратъ внасянето, нахлуването на външни стоки, обаче окупационнитѣ власти, на основание конституцията, имъ отговорили, че България е страна свободна за търговията и за туй положително не може да имъ се помогне съ нищо. И оттогава се почва процесътъ на разлагането на нашитѣ занаяти, и той се извърши много скоро. Азъ ви посочихъ на нѣколко факти, и тѣ сж общи за цѣла България. Отъ тѣзи факти се вижда, че и въ занаятчийството се е извършилъ сжщиятъ процесъ. Тѣзи сж най-главнитѣ причини, по които стана у насъ туй, което виждате, и по които не можеше да стане друго-яче. У насъ трѣбваше най-сетнѣ да настѣпи този моментъ на процеса на разлагане старитѣ занаяти и старитѣ поминѣци. Така че, подъ влиянието на капиталистическото производство отъ вънъ и подъ влиянието на чисто вътрѣшни причини, съсипването на старитѣ поминѣци, пропадането на сума стопанства и необходимостта отъ нѣщо ново станаха неизбежни.

Освѣнъ тѣзи причини има още други, вътрѣшни причини, които спомагатъ за пропадането, за съсипването на старитѣ начини на производство, а така сжщо и на поминѣка. Тѣзи вътрѣшни причини сж слѣдствие отъ нашата вътрѣшна уредба. Вътрѣшната уредба у насъ изведнажъ слѣдъ Осво-

бождението се постави върху такива основи, че нашитѣ учрѣждения не отговаряха на силитѣ на нашитѣ граждани, на силитѣ на нашитѣ производители. Нашето управление изведнажъ стана много луксозно, чисто по европейски, като въ най-богатитѣ страни. Въ нашата държава още отъ първитѣ крачки се яви една държава не на натуралното стопанство, не на едно стопанство, което може да минава съ тия сръдства, които човѣкъ самичкъ произвежда, т. е. съ натурални сръдства, съ жито, обѣкло и т. н., а се яви една държава, която можеше да се поддържа само отъ единъ развитъ економически народъ. Обаче, тежестта, товарътъ отъ туй луксозно управление падна върху най-главната маса, която по-напрѣдъ съставляваше основата на нашия социаленъ животъ: товарътъ падна главно върху земеделческата и занаятчийска маса. Нека го кажемъ още сега, че най-голѣмата частъ отъ данѣцитѣ се взема отъ земеделческата и занаятчийската класа. Ако ние вземемъ да разпрѣдѣлимъ данѣцитѣ, които взиматъ у насъ, на стопанствата земеделчески, то ще видимъ, че на всѣко едно стопанство земеделческо, на всѣки единъ стопанинъ, значи, само отъ данѣка за сградитѣ и отъ данѣка, нареченъ поземеленъ, който достига до 20 милиона, 22 милиона даже, ако го разпрѣдѣлимъ на 400 хиляди селски стопанства, то на всѣки стопанинъ се пада годишно по 50—60 л. само отъ този данѣкъ. А 50 или 60 л., за да се изкаратъ за този данѣкъ, то трѣбва да се обработватъ най-малко 12 уврата земи, а у насъ най-голѣмата частъ отъ земеделцитѣ иматъ отъ 1—15 декара земя. Разбира се, у насъ има и такива, които иматъ повече земя, има даже въ Провадийско и Балчишко, които иматъ съ хиляди и хиляди декари земи, обаче, по-голѣмиятъ процентъ отъ нашитѣ земеделци иматъ много малко земя. Земята е раздѣлена на дребни стопанства, и затуй повечето отъ земеделческитѣ стопанства владѣятъ и обработватъ земя само около отъ 15 декара. Обаче, за да може едно стопанство да съществува, казвамъ, като плаща данѣцитѣ, то трѣбва да има най-малко 100 декара земя. Споредъ мнѣнието на Ломския окръженъ управителъ, изказано въ „изложението“ му отъ 1899 г., излиза, че за да може едно стопанство да се поддържа, както той казва, съ полугладъ, трѣбватъ му 100 декара земя и да работи съ петъ души работници. Можете тогава да сждите отъ туй доколко нашето население е било прѣтоварено съ данѣци. Нашата държава е изисквала отъ земеделческото население постоянно сѣ по-голѣми данѣци. Увеличиха се разносикитѣ, увеличиха се разходитѣ на нашата държава и въ сжщото врѣме изискваше се отъ населението да плаща по-голѣми данѣци. Така, данѣцитѣ сж явяватъ едно отъ сръдствата, които спомагатъ за по-скорошното съсипване на дребнитѣ стопанства у насъ. Което казваме за земеделцитѣ, може да се каже за занаятчийтѣ. Тѣзи сж именно главнитѣ причини, по които нашата страна еконо-

мически измѣни съвършено своята физиономия, по които нашата страна губи старитѣ поминъци, по които се съсипватъ дребнитѣ стопанства, като се мѣчи да създаде нѣщо ново.

И други редъ причини има, които произтичатъ отъ вътрѣшното управление на нашата страна. Тѣ прибавиха къмъ естественитѣ причини, къмъ тѣзи причини, които бѣха необходими, още редъ други: като правене заеми, вслѣдствие на които се увеличиха данъцитѣ, злоупотрѣбленията съ тия заеми, неупотрѣблението имъ за цѣлитѣ, за които се правѣха тѣ, и простото ограбване на казната. Всичко това именно притуря къмъ причинитѣ, които искаха, нови причини за съсипването на нашитѣ земледѣлци и занаятчии.

Сега, да се попитаме, какви мѣрки би трѣбвало да се взематъ, за да може нашата страна да изтѣзе отъ туй положение. Такова положение, каквото е създаденото — отъ една страна, пропадането на занаятитѣ и земледѣлието, отъ друга — мѣчното издигане на новото — то е едно положение много опасно както въ социално, тъй и въ политическо отношение. Мнозина има, които мислятъ, че ние можемъ да се противопоставимъ на една реакция, че ние можемъ да спасимъ свободитѣ и т. н., обаче ние всѣкога трѣбва да гледаме открито на опасността. Има опасностъ у насъ да се извърши една реакция, да се отнематъ свободитѣ, и тази опасностъ се намира именно въ економическото и социално положение на нашата страна. Нашата страна въ социално отношение прѣдставлява една страна обезкрѣвена, отслабена и трѣбва нова кръвъ да се влѣе, ако искаме дѣйствително да можемъ да създадемъ едно по-добро политическо положение и да вървимъ напредъ. Когато говоримъ за сръдствата, които могатъ да извадятъ нашата страна отъ туй безкрѣвно положение, отъ туй опасно економическо-социално и политическо положение, то трѣбва да си опрѣдѣлимъ ясно по кой пътъ върви развитието на нашата страна, коя е, както казваме на наученъ езикъ, тенденцията на социалното развитие. Отъ всичко това, което азъ изтъкнахъ, отъ тия данни, които ви дадохъ, трѣбва да направимъ заключение, че нашата страна върви по пътя или, по-добръ да кажемъ, се мѣчи да върви по пътя, по който сж вървели другитѣ страни въ своето економическо, социално и политическо развитие. Тенденцията на нашето развитие е развитието индустриално, е въ създаването на индустрия у насъ, въ тласкането на нашата страна къмъ развитието на новитѣ поминъци, на новитѣ сръдства за производство, да се повдигнатъ производителнитѣ сили на нашата страна. Ето кой е пътятъ, ето каква е тенденцията, по която се мѣчи да върви, и не може да не върви, нашата страна. И ще трѣбва да върви. Ако ние ясно съзнаваме тази тенденция, тогава ние ще можемъ да опрѣдѣлимъ и цѣната на ония сръдства, които сж необходими за да помогнемъ на страната ни да върви напредъ. Ако ние признаемъ, ако ние съзнаемъ добръ, че тенденцията на социалното раз-

витието у насъ е туй: да се развива модерната индустрия, то тукъ ние трѣбва да приложимъ усилия, съзнателно да дадемъ на нашата страна да върви по този пътъ, същиятъ този пътъ, по който сж вървели и другитѣ страни. Другъ пътъ нѣма. Както нѣмаше другъ пътъ за другитѣ страни, така сжщо нѣма другъ пътъ и за нашата страна, освѣтъ пътятъ на нашето индустриално развитие, на развитието на производителнитѣ сили на нашата страна. Щомъ ние съзнаваме, че тенденцията, по която се развива нашата страна, е пътятъ или тенденцията на развитието на производителнитѣ сили, на развитието на индустрията, на модерната индустрия, то вече оттамъ ние непрѣмѣнно трѣбва да правимъ заключение за мѣрките, които сж необходими да се взематъ за по-скорошния вървежъ въ тоя пътъ. Първото сръдство, естествено, се явява това, да се привлѣкатъ капиталите къмъ новата индустрия, къмъ новитѣ начини на производството. Този въпросъ, разбира се, не е тъй лесенъ за рѣшение, както можемъ да си го прѣдставимъ изведнажъ, и азъ напълно съзнавамъ и признавамъ мѣчнотията на ония, които сж поставени да управляватъ страната, обаче тѣ сж длъжни, тѣ трѣбва да употребятъ всички сръдства, които могатъ да спомогнатъ за привлѣчането на нужнитѣ капиталите въ страната. Буквално, нито една страна не се е развила и никога не е могла да се развие безъ привлѣчането на капиталитѣ къмъ новитѣ поминъци, къмъ производството. Ако вземемъ историята на Англия въ самото начало, когато е взела да се развива, ние ще видимъ, че тя е захванала съ туй, като е привлѣчала холандскитѣ капиталите — понеже тя по-рано отъ Англия е била по-развита — и само благодарение на туй обстоятелство, че Англия е привлѣкла както труда, така сжщо и капиталитѣ отъ Холандия, ние я виждаме много скоро да става една страна индустриална и първостепенна въ всѣко отношение. Сжщото можемъ да кажемъ за първостепеннитѣ днешни индустриални страни, каквато е Америка, каквато е Германия и каквато прѣдставлява сега отъ себе си Русия. Най-близъкъ за насъ примѣръ дѣйствително ни прѣдставлява Русия. Додѣто Русия не привлече външни капиталите къмъ своето производство, тя не можеше да се издигне индустриално; и тя прѣдставляваше една страна, където, както по отношение разработването на индустриалнитѣ богатства, така и въ социално и политическо отношение прѣдставляваше страна назадѣла. Обаче, откажъ привлече капиталитѣ и ги употребѣи въ разработване богатствата си, виждаме я да приема другъ образъ, да става лека-полека една модерна страна. Сжщо така нашата страна не може да очаква отъ българскитѣ, отъ националитѣ капиталите и капиталисти издигането на една индустрия. Когато въ Русия въ продължение на толкова врѣме нейнитѣ капиталите и нейнитѣ капиталисти, които тя ги е имала, не сж могли да създадатъ въ Русия една модерна индустрия, тъй сжщо не можемъ да очакваме и отъ нашитѣ капиталисти и капи-

тали да издигнат една модерна индустрия. Това се обяснява само с туй, че в своята страна националните капитали, особено в останалите страни, капиталистите и капиталите търсят по-лесен начин да добиват по-големи печалби. Тъй не отиват в индустрията, тъй не отиват в земледелието, а отиват там, дѣто намират най-големи печалби, отиват в лихварството, което носи и друго по-благородно име — банкерството. Обаче, ако за индустрията на една страна може да помогне днес капиталът, който търси една по-умѣрена печалба, отколкото в своята страна, и понеже капиталистите в другите страни сѫ дисциплинирани и знаят какъ да организират едно производство, то тъй и могат да издигнат в страни като нашата производителните сили и да създадат едно ново производство. Така щото, както в другите страни, тъй също и у насъ първото необходимо нѣщо, къмъ което трѣбва нашите буржоазни партии да се стремятъ, е това, да създадат условия, за да могат да привлечат у насъ именно капиталите. Колкото искате, г-да, говорѣте вие за евтинъ кредитъ, колкото искате говорѣте за здружавания, обаче, евтинъ кредитъ нѣма да се намѣри в България, додѣто нѣма свободни капитали, додѣто вслѣдствие на изобилието имъ не захванатъ да се удовлетворяватъ съ едни по-малки проценти. Додѣто единъ европейски капиталистъ се задоволява съ 4—5 процента и додѣто у насъ единъ капиталистъ не се задоволява съ 10—15 и 20—25%, дотогава не можемъ да говоримъ за евтини капитали. Когато дойдатъ свободни капитали, които ще търсятъ по-малки печалби, отколкото нашите капиталисти в лихварството, тогазъ ще стане и у насъ възможенъ евтиниятъ кредитъ. Влобще, едно отъ най-главните сръдства, които трѣбва да има едно правителство, което иска съзнателно да помогне за развитието на страната, то е, какъ ще кажа, да приготви всички условия, да се стреми за създаването на всички тии условия, които сѫ необходими за привличането на капитали в България.

Зная, че има тукъ групи, на които, разбира се, прѣпорѣчването на подобни мѣрки може да се покаже странно и не отговарящо на тѣхните желания, на тѣхните демократически понятия и т. н. Обикновено у насъ има едно голѣмо, тъй да кажа, недоразумѣние; мислятъ, че ако се въведе у насъ една модерна индустрия, ако се помогне да се развие тази модерна индустрия, то у насъ, казватъ, ще се създаде пролетариатът, който си го прѣдставляватъ винаги за кървожадентъ, който веднага ще се навърли и издуши всички. Обаче, първо, както знаете, не е тъй работата съ пролетариата в Европа и, второ, положението, което се създаде у насъ, а именно економическото положение, за което ви говорихъ, създаде и едно социално положение много по-опасно, отколкото ако имаме работа съ единъ пролетариатъ. У насъ се създаде едно голѣмо количество хора, лишени отъ каквато и да било прѣхрана, които отиватъ да пълнятъ градовете и сел-

ските крѣчми, занимаватъ се съ политика, съ кражба и съ всевъзможни други прѣстѣпления. Туй положение е много по-опасно, отколкото ако на хората, които сѫ съсипани, хора, които напускатъ занаятите, имъ се създадѣше единъ новъ поминѣкъ. Не е опасно толкова да създадешъ една категория хора наречени наемни работници, които сѫ организирани отъ производството, колкото е опасно такава една гладна маса, която да се скита по улиците и да се прѣдава на всевъзможни прѣстѣпления. Много по-лошо и по-опасно е положението на една селска маса, съ която не можемъ да направимъ нито една крачка въ социалния и политически прогресъ, отколкото когато ти вземешъ тая изпаднала маса, която живѣе единъ животъ не само примитивенъ, но единъ животъ, който се приближава до животните, ако вземешъ, казвамъ, тая селска маса и ѝ дадешъ единъ по-добъръ поминѣкъ. Сѣмтамъ, че това е много по-полезно и за самите земледѣлци, които изпадатъ, и за страната, и за развитието ѝ, и въ всѣко едно отношение. Така че, голѣмо неразбиране показватъ ония, които мислятъ, че да искашъ развитие на производителните сили на страната, да искашъ развитие на индустрията, щѣло да рѣче да искашъ самото съсипване на дребните собственици. Дребните собственици и безъ туй, въ силата на естествените економически закони, въ силата на това, че нашата държава е трѣгнала по пѣтя, който неизбѣжно трѣбваше да паложимъ най-големия си товаръ върху дребните собственици, въ силата на всичко това, казвамъ, нашите дребни стопани, нашите занаятчи, нашите селяни сѫ пропадали, пропадатъ и ще пропаднатъ. Не казвамъ, че ще пропаднатъ всички; дребното занаятчиство ще съществува, може би, още дълго врѣме въ видъ на дребна домашна индустрия, както е сега, и ще бѣде експлоатирано отъ едрите производители; не казвамъ, че ще пропаднатъ всички дребни собственици, но една голѣма частъ отъ тѣхъ ще пропадне. И ето за тѣзи, които сѫ пропаднали, днесъ пропадатъ и утрѣ ще пропадатъ, за тѣхъ е по-хубаво да се помисли, какъ да имъ се създаде единъ новъ поминѣкъ, какъ да се създадатъ нови сръдства за да съществува, отколкото да искашъ да ги държишъ роби на тѣхното парче земя, което не може да ги храни; да ги държишъ роби на единъ арендаторъ, който имъ е отнелъ земята и имъ я дава на изполица, като имъ взема $\frac{3}{4}$ отъ туй, което тъй ще изработятъ. И това е много по-тежко положение, отколкото да имъ дадешъ единъ новъ поминѣкъ, отъ който да се прѣхранятъ и отъ който тъй да почувствуватъ, че сѫ човѣци граждани. Затуй, развитието на индустрията, а за това привличане на капитали — ето кое е първото сръдство, споредъ моето мнѣние и споредъ нашето мнѣние изобщо, което може дѣйствително да извади нашата страна отъ това анемично социално положение, въ което се намира днесъ. И тукъ трѣбва да бѣдатъ насочени усилията на всички, а главно на буржоазните партии. Нашата

партия, както виждате, и въ този случай се явява да извършва една работа, която би тръбвало най-главно да я вършат буржоазните партии: тя иди да ви посочи на тѣзи срѣдства, които дѣйствително сѫ необходими и трѣбва да се приложатъ, за да се извади страната отъ това положение, и ние го правимъ въ името на работническата класа, колкото я има и която се създава, правимъ го въ името на социалното развитие на нашата страна. Така че, както виждате, и тукъ ние се явяваме не разрушители, а съзидатели.

Други срѣдства, които могатъ да помогнатъ на тази задача, на тази дѣйствително тежка социална задача, сж, споредъ мене, слѣдующитѣ. Нѣма да говоря върху тѣхъ подробно, защото подиръ мене ще говорятъ и други мои другари, които ще кажатъ върху тѣхъ повече; но азъ ще нахвърлямъ само нѣколко чѣрти отъ тия срѣдства, за да видите какъ именно би могло да се помогне на нашата страна, за да разрѣшимъ задачата, а именно да извадимъ страната отъ днешното положение. Споменахъ, че нашата държава още отъ самото начало е трѣбнала по такъвъ политически пътъ и е създавала такова политическо управление, което се оказало не отговарящо на производителнитѣ сили на нашия народъ. За да може нашата страна да си помогне въ разрѣшението на социалнитѣ задачи, прѣди всичко, ние трѣбва да обърнемъ внимание на вжтрѣшната уредба на страната. Нѣма да ни дойдатъ тукъ капитали, никой нѣма да се рѣши да си прѣнесе капиталитѣ тукъ, ако не види въ тази страна една добръ уредена страна, ако не види умъ, мисль, желание у тѣзи, които управляватъ страната, да я водятъ дѣйствително по правиленъ пътъ, да я водятъ къмъ стабилно управление, да я управляватъ разумно, да се види, че се управлява отъ разумни хора. Въ туй отношение, ако се обърнемъ къмъ нашето вжтрѣшно управление, ще видимъ, че у насъ се вършатъ работи, които по никой начинъ не могатъ да ни прѣпорѣчатъ на другитѣ европейски народи, на тия, които ние може да искаме да дойдатъ да ни организиратъ производството. У насъ се вършатъ работи, които не могатъ да ни прѣпорѣчатъ за сериозни хора, и на туй трѣбва да се обърне много, пай-сериозно внимание, ако искаме да направимъ нѣщо, ако не искаме да изгубимъ всичко. Най-напрѣдъ да се попитаме, наистина, какво става у насъ въ управлението? Първото нѣщо, което ние забѣлѣзваме, то е крайно, да не кажа нѣкоя остра дума, крайно неразумното харчене на народнитѣ срѣдства. У насъ чиновничеството, както ви е известно, отъ 20 години насамъ систематически се е уголѣмявало по число. Ние имаме днесъ толкова много служители, щото никъдѣ другадѣ — пропорционално, разбира се, — никъдѣ другадѣ по цивилизования свѣтъ нѣма да намѣрите. Вземѣте канцелариитѣ тукъ, въ града, вземѣте министерствата и вие ще видите единъ купъ чиновници, които въ сжщностъ не вършатъ кой знае каква работа и които не сж потрѣбни за

всичката тази работа. Азъ бихъ запиталъ, ще направя едно запитване — (Обръща се къмъ министерската маса.) понеже, ако се не лъжа, се изказа едно съмнѣние отгукъ — бихъ запиталъ истина ли е, че по Министерството на Обществениѣ Сгради се отварятъ двѣ нови длѣжности, свършено не нужни, а именно двѣ нови длѣжности за инспекторъ и неговъ помощникъ, когато има началникъ и помощникъ на началника да вършатъ сжщата работа? Питамъ азъ: истина ли е, че има назначенъ единъ ревизоръ — имало единъ ревизоръ, а сега се назначава още единъ — съ една заплата отъ 2.120 л., когато има единъ ревизоръ и когато нѣма какво особено да се ревизира по железницитѣ отъ двама ревизори? (Министъръ М. Сарафовъ: Смѣтките на желѣзницитѣ отъ 5 години не сж прѣглеждани.) Това е вѣрното. Много е жалко! Значи, това показва, че дѣйствително въ всичкото управление има голѣмъ хаосъ, който бърка за каквото да е правилно развитие на нашата страна. Но азъ именно искахъ да посоча само на туй, за да не остане никакво съмнѣние, че има извънредно голѣмо число чиновници, и излишно число чиновници, които се назначаватъ не че службата, работата изисква да има толкова чиновници, а просто затова, защото нашитѣ буржоазни партии искатъ да намѣстятъ тамъ своитѣ роднини, своитѣ приятели и своитѣ партизани. Процесътъ, който ви посочихъ по-горѣ, — съсипването на земледѣлцитѣ и на занаятчиитѣ, и стремлението имъ да пращатъ синоветѣ си да се учатъ, за да добиятъ въ свободнитѣ професии прѣхрана, той приведе къмъ това, че у насъ партиитѣ, като се борѣха помежду си, систематически увеличаваха излишнитѣ служби. И ето ако искаме да се въведе у насъ редъ, да видятъ другитѣ народи, че ние вършимъ не, безсмислени работи, че вие управлявате страната не по партизански или по роднински съображения само, а и за социалното развитие на тази страна, трѣбва, прѣди всичко, да се махне всичкитѣ този излишенъ персоналъ, всичкото това голѣмо по количество чиновничество, което не върши работа, а само струва на народа извънредно много. Когато говоримъ по бюджета, тогава ще имаме случай да кажемъ повече върху всички реформи, необходими въ това отношение; азъ само забѣлѣзвамъ, че една отъ първитѣ грижи, която трѣбва да има една буржоазна партия, когато дойде на власть, то е да махне това безсмислено натрупване на чиновнически служби; трѣбва да махне излишнитѣ служби и да уреди страната така, щото съ по-малко чиновници да минава, по повече работа да се върши. Въ туй отношение въ България би могло да се направи една реформа, която твърдѣ много да съкрати чиновничеството и въ сжщото врѣме твърдѣ много да спомогне за економическото, социалното и политическото развитие. Разбирамъ реформата, която се касае до народното самоуправление. Много пакъ сжмъ чувалъ да говорятъ разнитѣ наши партии сѣ за народенъ суверенитетъ, за народно самоуправление, обаче нито

една отъ тѣзи партии не показва срѣдствата, при които може народниятъ суверенитетъ да се изрази фактически и въ сѣщото врѣме да може народното самоуправление да бѣде гарантирано съ съотвѣтна наредба. У насъ на народното самоуправление било въ общинитѣ, било въ окръжията най-много бърка днешната административна наредба. У насъ още отъ самото начало се създаде една администрация по образеца на най-толъмитѣ и богати страни: създадоха се много полицейски служби, създадоха се окръжни управления, околийски управления, пристави, помощници на приставитѣ и т. н. Всичко туй могло би да бѣде иначе, ако въ административно отношение би се наредила страната по образеца било на Швейцария, или на друга демократическа страна съ републиканско управление; могло би да се уреди по образеца на селата; могло би градътъ или околията сама да си създаде тѣзи органи, които сж необходими за извършването на административната служба. Такава реформа, дѣйствително, би дала възможностъ да се съкратятъ излишнитѣ служби, които се явяватъ излишенъ товаръ върху гърба на работното население и които могатъ да създадатъ чисто народно управление, което е възможно и което именно ще гарантира самоуправлението, народния суверенитетъ.

Има друго нѣщо, обаче, което струва тѣй сѣщо доста пари на нашата страна и което би трѣбвало да прѣтърпи коренно прѣобразование: то е прѣобразованието, което искаме и което се състои въ отдѣлянето на църквата отъ държавата. Нашата страна не е знаела църква като политическо учрѣждение, а е знаела църква, която е служила само на религиознитѣ потребности на народа; 500 години нашиятъ народъ имаше така наредена църква, която той самъ поддържаше. Подиръ Освобождението нашата църква доста години е била отдѣлена отъ държавата и отъ това религията не пропадна. Съединението на църквата съ държавата не направи и нѣма да направи хората по-религиозни. Обаче, тази нововъведена наредба отъ извѣстно врѣме насамъ — съединението на църквата съ държавата — създаде луксъ, създаде една църковна наредба, която струва на нашата държава твърдѣ скъпо. Достатъчно е въ това отношение да кажемъ, че ние си позволяваме да имаме такъвъ луксъ, като — 10 души митрополити! Въ една малка страна като нашата то е, помоему, единъ извънреденъ луксъ, който не си позволяватъ даже най-богатитѣ страни! Ето дѣ би трѣбвало една реформа; и сериозна реформа. И нищо нѣма да изгуби нито вѣрата, нито църквата въ България, ако дѣйствително се отдѣли църквата отъ държавата и се остави духовенството да го поддържа самиятъ народъ: колкото може да му дава и когато може, а не да товаримъ двоенъ данѣкъ върху нашето население. Това е една реформа, която трѣбва да стане, която ще облекчи нашата страна за да може да върви напредъ.

Друга една реформа, която непрѣмѣнно трѣбва да се направи и колкото е възможно по-скоро, тол-

козъ по-добрѣ за развитието на нашата страна, то е реформата въ военнитѣ сили. Нашата страна днесъ има единъ запасъ отъ войници отъ 200—250.000 души, ако не повече. Съжалявамъ, че нѣма тукъ г. Военния Министъръ; щѣхъ да го попитамъ да ни каже точното число на нашия запасъ. Обаче, мисля, че се не лъжа, когато казвамъ, че запасътъ въ нашата страна и сега достига 200—250.000. При всичко туй ние всѣка година хранимъ 45—46.000 души постоянна войска. Тази постоянна войска, която ние хранимъ всѣки день, положително я хранимъ безъ всѣкаква полза; безъ всѣкаква полза у насъ се губятъ милиони левове за казарми да се правятъ; милиони левове се губятъ, за да поддържаме безполезно такава грамадна постоянна войска. Азъ нѣма да се простирамъ по-нататкъ по този въпросъ и се надѣвамъ, че нашитѣ другари, които ще говорятъ, ще се простратъ повече по него; но обръщамъ вниманието ви, че тази войска, която ние поддържаме и която всѣки день ни струва толкова скъпо, е единъ безполезенъ товаръ. Въ случай на война ние като имаме 200.000 души запасъ, не можемъ да вдигнемъ отъ него нито 100.000. Сега, напр., ние не можемъ да вдигнемъ нито 50.000 души отъ този запасъ. Обаче, този запасъ ние всѣка година почти го увеличаваме съ 20—30 хиляди души. Кѣдѣ ще му излѣзе края? Въ продължение на 10 години ние ще имаме единъ запасъ отъ, може би, 500—600 хиляди души. (Гласове: О-хо!) Нека да не бѣдатъ толкова, нека бѣдатъ 300.000 души; обаче, тоя запасъ ние никога не можемъ да го употребимъ за работа, защото нѣмаме тия срѣдства, които сж необходими, за да го вдигнемъ на кракъ. Тогава, защо е тази постоянна войска? Г-нъ Даневъ, днешниятъ Министъръ-Президентъ, помня единъ день — когато бѣше въ опозиция на либералното правителство въ Народното Събрание — помня, казвамъ, когато ние единъ день излизахме отъ Народното Събрание, стана дума за постоянната войска у насъ и тогава г. Даневъ каза една много права дума, именно, че споредъ неговото мнѣние тогава, нашата страна би могла да мине само съ 3—4 хиляди души постоянна войска.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Не съмъ казвалъ това.

Д. Благоевъ: Г-нъ Даневъ, ние излѣзохме отъ тукъ, покрай Народното Събрание...

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ държахъ въ миналитѣ Събрания, като опозиционеръ, специална рѣчь по военния бюджетъ, но такава нѣщо не съмъ казвалъ.

Д. Благоевъ: Специалната рѣчь не съмъ чулъ, но ние, ей тукъ, нѣколко души излизахме изъ Събранието и Вие казахте тогава, че вашата партия, като дойде на властъ, ще се постарала да направи това.

Министър-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ го казахъ, като опозиционеръ, явно тукъ, официално, но не въ тази смисълъ, както Вие казвате. Вѣроятно ще имате грѣшка.

Д. Влаговъ: Азъ го смѣтамъ, че не е грѣшка, но въ всѣки случай казвамъ, че права е мисълта, когато се говори, че намалението на войската нѣма да измѣни боевитѣ сили, както казватъ у насъ, още повече ако се въведе милиционната система или гимнастическитѣ дружества, както е било въ румелийско врѣме, и ако се турятъ тѣ на здрави основи, нис ще бждемъ всѣкога готови да посрѣщнемъ една война; а тѣй както е днесъ, да държимъ постоянна войска отъ 45.000 души войници и офицери и да харчимъ грамадно количество пари за поддържането ѝ, ето това дѣйствително спѣва самото развитие. Тази постоянна войска е ламата, която у насъ поглѣща най-голѣмитѣ народни сили, въ смисълъ на срѣдства. И тукъ една реформа, въ смисълъ именно да се намали този товаръ, е необходима.

Азъ нѣма да говоря повече върху другитѣ мѣрки, които биха могли да се прѣдприематъ у насъ, за да се очисти пътятъ на социалното развитие на нашата страна; нѣма да говоря за тѣзи мѣрки, които се надѣвамъ, че моитѣ другари ще ги кажатъ и ще ги развиятъ по-напространно; но считамъ за необходимо да се спра на едно срѣдство, споредъ мене можѣщо срѣдство, което сигурно може да помогне на нашата страна да върви по пътя на индустриалното развитие и да създаде за нашия народъ нови поминѣци. Извѣстно ви е, че за развитието на производството въ една страна, за развитието на производителнитѣ сили на всѣка една страна, днесъ сѣ необходими два главни фактора. Единиятъ факторъ, казахъ ви вече, е капиталътъ. Но има другъ единъ факторъ, безъ който и капиталътъ е безсиленъ да направи каквото и да било. Този факторъ е вече трудътъ. И економическото развитие на една страна, а заедно съ него и социалното и политическо развитие, зависи отъ туй, въ какво положение се намира народниятъ, или, както казватъ, националниятъ трудъ. Понеже трудътъ, като една економическа категория, се изразява реално въ хората, то орѣдието на труда, този, който извършва труда въ производството, е работникътъ. За развитието на производството въ една страна, за развитието на производителнитѣ ѝ сили, както сѣ необходими капиталътъ, още повече е необходимъ работническиятъ елементъ. И не само това: необходимо е, щото работническиятъ елементъ да бжде поставенъ въ такива условия, щото той да служи въ сжщото врѣме за развитието на страната. У насъ, ако се обърнемъ къмъ тази страна на въпроса, ще видимъ, че въ сжщность най-силнитѣ, най-здравитѣ елементи, които могатъ да прилагатъ труда въ производството, тѣ именно не намиратъ въ нашето производство приложение, тѣ именно не внасятъ труда си въ туй производство.

Въ нашата страна ставатъ много пакостни нѣща, има много прискѣрбни явления. У насъ, както ви е извѣстно, създава се нѣщо ново: на мѣстото на съсипанитѣ занаяти се явяватъ вече фабрики, явяватъ се индустрии, явяватъ се работилници индустриални; на мѣстото на съсипаното земледѣлие ние виждаме, че се явява ново земледѣлие или по-добрѣ едно отдѣляне на земледѣлието отъ индустрията. Въ всѣки случай, ние виждаме именно, че нѣщо ново започва да се създава у насъ. Обаче, туй ново нѣщо много мжчно върви. Мжчно върви то и по тѣзи причини, за които азъ споменахъ, но мжчно върви и поради туй, че трудътъ, а особено този, който носи труда въ производството, силниятъ, здравиятъ работникъ именно въ тѣзи производства, които ги имаме, той не може да намѣри работа. Защо? ще рѣчете. Не затуй, че въ нашитѣ фабрики, въ нашитѣ работилници, нѣма мѣсто за тѣзи работни сили, не; а затуй, защото у насъ нѣма покровителство, нѣма организация на труда. У насъ въ фабричитѣ и работилницитѣ повечето, най-голѣмата частъ отъ работницитѣ, сѣ дѣца малолѣтни, момичета, жени, а силниятъ елементъ, мжжкиятъ работнически елементъ, който най-много може да произвежда, който най-много трудъ може да употреби въ производството, тамъ не виждаме или го виждаме въ много малѣкъ процентъ. Ако вземемъ да разгледаме колко души има въ нашитѣ фабрики и работилници възрастни работници и колко има дѣца и жени, то ще бждемъ поразени; най-голѣмата частъ — защото статистическитѣ данни не ни даватъ опрѣдѣленъ процентъ — най-голѣмата частъ сѣ именно малолѣтни дѣца, момичета и жени, а мжжкиятъ работнически елементъ, възрастниятъ работникъ не намира мѣсто. Независимо отъ това, че въ нашитѣ фабрики и работилници дѣцата още отъ малки се убиватъ физически и морално, но важното е, че най-силниятъ, този, който ще бжде най-производителенъ, най-полезенъ за производството, той взема най-малко участие въ него. Не искамъ да кажа, че на женитѣ, на дѣцата, на момичетата не трѣбва да се дава работа въ фабричитѣ и работилницитѣ. Не можемъ да кажемъ това, защото и тѣ трѣбва да ядатъ, обаче трѣбва да се обърне сериозно внимание на туй, че въ нашитѣ фабрики, въ нашитѣ работилници най-голѣмата частъ отъ работницитѣ сѣ дѣца малолѣтни, жени, дѣца, които се експлоатиратъ безбожно и безконтролно. Въ нашитѣ фабрики и работилници работниятъ денъ е отъ 14—18 часа, а прѣдъ празникъ, както е имало случай въ Габровскитѣ фабрики — което азъ почерпвамъ отъ едно изложение на Севлиевския окръженъ управителъ, — срѣщу празникъ даже сѣ карали тия дѣца и жени да работятъ 24 часа — отъ сжбота сутринята до сутринята въ недѣля — за да не изгубятъ празника. Туй се казва безбожна експлоатация съ женския и дѣтския трудъ, съ малолѣтни дѣца, процентътъ на които е твърдѣ голѣмъ. Идѣте въ новата кибритена фабрика, която се основа прѣди нѣколко врѣме,

и ще видите, че отъ 230 работника, които работятъ тамъ, има 180 души работници отъ 6—11 годишна възраст — тѣ сж вѣрни факти — и то въ най-опасната индустрия, дѣто дѣйствително отъ фосфорното производство сж прѣжълтѣли и, ако ги погледнете, ще видите какво може да се очаква отъ тѣхъ. Отъ тѣхъ срѣдна възраст има само 30 души отъ 15—18 години и 20 души отъ 20 години нагорѣ. Сжщото нѣщо е и въ всѣка друга фабрика. Идѣте въ памучната фабрика въ Варна, и тамъ ще видите дѣца отъ 8 години нагорѣ, които за една нищожна заплата отъ 20—30 ст. работятъ по 14 часа. Сжщо така е и въ Габровскитѣ фабрики, сжщо и въ Сливенскитѣ фабрики, дѣто работятъ изключително дѣца, които се убиватъ въ най-ранната възраст. Тогава, когато въ нашия законъ за просвѣщеніето и въ конституцията се казва, че първоначалното образование е задължително, ние виждаме, че едно грамадно количество дѣца, които трѣбва да слѣдватъ въ отдѣленията, не слѣдватъ, а ги виждаме напѣхвани по работилницитѣ и фабричитѣ, и главното не е само туй, че тѣ сж тамъ на работа, но че тая работа е убийствена и срѣщу нея се плаща една нищожна заплата. Туй обстоятелство, че въ нашитѣ фабрики, въ най-опаснитѣ фабрики, напр. барутната, каквато е Бургаската и Русенската, дѣца се взематъ и ги турятъ на най-опасна работа, туй обстоятелство, че дѣцата, които би трѣбвало да слѣдватъ въ училището, поне до четвърто отдѣление, споредъ законитѣ у насъ, тия дѣца, които би трѣбвало именно да се не убиватъ отъ млади години, тия дѣца, освѣнъ дѣто заематъ мѣстото на възрастнитѣ имъ родители, освѣнъ дѣто заематъ мѣстото на здравитѣ работници, на силнитѣ работници у насъ, но тѣ сжщо тѣ се явяватъ едно поколѣние, което прѣчи на самото развитие у насъ. Тѣ не могатъ да създадатъ онай трудовъ сила, която е необходима, за да се развие производството у насъ. Ние трѣбва да употребимъ мѣрки, за да може да се вмѣкне въ фабричитѣ прѣди всичко силнитѣ елементъ, този елементъ, който ще може да произвежда, който ще може повече енергия да вложи и по-умѣло да я приложи къмъ производството. За тази цѣль едно социално законодателство е необходимо. Инакъ, нашата страна не може да се развие въ индустриално отношение; само привличането на капитала нѣма да помогне. Безъ такива мѣрки не е възможно да се даде единъ по-голѣмъ потикъ за развитието на индустрията у насъ. Обърнитѣ внимание на туй обстоятелство, че нашитѣ градове се пълнятъ съ всевъзможни празни хора. Ако ние се оплакваме, че хора, които бѣгатъ отъ селата, които бѣгатъ отъ занаятитѣ — защото не могатъ да се прѣхранятъ, — ако се оплакваме, че не залавятъ работа, а отиватъ да търсятъ чиновнически служби, то главна отъ причинитѣ е и тая, че ние не се погрижваме да имъ дадемъ прѣхрана, да имъ дадемъ мѣсто въ производството. Трѣбва именно въ производството да имъ се даде мѣсто, съ което ще да-

демъ възможностъ и на младото поколѣние, което влиза въ фабричитѣ, по-добри условия за животъ, за да не се изродява. Голѣмо социално зло съставлява у насъ не социализмътъ, както стамболиститѣ пишаха прѣди нѣколко врѣме въ вѣстника си. За тѣхъ, вѣрвамъ, социализмътъ е най-голѣмото зло въ България. Иматъ основание да бждатъ недоволни отъ насъ. Но азъ мисля, че социализмътъ е зло, което донесе и донася много голѣма полза на България. Най-голѣмо зло, обаче, е за България туй социално зло, дѣто на почналата да се развива индустрия се турятъ прѣчки. Едно голѣмо количество трудъ, който може да бжде полезенъ, ние оставяме на пѣти, оставяме го на най-голѣмата експлоатация, оставяме го незащитенъ съ нищо и създаваме едно социално положение много опасно. При такива условия, разбира се, нѣма да има развитие на индустрията. А нѣма ли да има развитие на индустрията, тогава тия, които оставатъ безъ работа, които напуцатъ земледѣлието и занаятитѣ, нѣма кждѣ да отидатъ и тѣ ще съставляватъ шайки, съ които вие — буржоазнитѣ партии — ще се борите, съ които се борите и сега. Това е такова голѣмо социално зло, противъ което ние винаги ще се опѣлчваме. А туй зло може да се изкорени, само когато се създаде социално законодателство, което трѣбва да съдържа едно покровителство на труда, което да даде на труда възможностъ да се вмѣкне въ производството и да даде възможностъ на този трудъ да се усили. А той може да се усили, когато се възнагражда по-добрѣ, когато се проявява въ по-добри хигиенически работилници, фабрики и т. н., когато, най-сетнѣ, работникътъ не се изтощава докрай, а запазва своята енергия и за слѣдующия день и за другитѣ дни. Нашитѣ капиталисти, които експлоатиратъ работническия елементъ, не му мислятъ за това. Та и въобще една класа, която иска да живѣе отъ експлоатацията на труда, нѣма да помисли сама никога да намали експлоатацията и да създаде едно законодателство за покровителство на работника. Обаче, искаме ли ние да разчистимъ пѣтя за економическото развитие на страната, трѣбва да се изработи едно социално, едно работническо законодателство, въ което да се прѣдвизжда широко покровителство на труда, да ограничи експлоатацията, голѣмата експлоатация, безбожната експлоатация, която се върши съ дѣца малолѣтни, съ жени, съ момичета, да се даде мѣсто, повече мѣсто на силния работнически елементъ.

Ето кои сж мѣрчитѣ, които, споредъ насъ, би трѣбвало — азъ посочихъ само на най-главнитѣ мѣрки — които би трѣбвало да се взематъ. Тия сж реформитѣ, споредъ насъ, които могатъ, дѣйствително, да тласнатъ нашата страна къмъ пѣтя на развитието, къмъ индустриалното развитие, къмъ социалното развитие, и, най-сетнѣ, да създаде полвата за едно по-здраво политическо развитие.

Едно нѣщо още би трѣбвало, една още реформа много важна, която трѣбва да придружава ка-

запитъ реформи, е реформата по данъчната система. Досега, най-главниятъ товаръ, както казахъ, паднаше върху земледѣлието и занаятитъ. Но тѣ вече ослабнаха, не могатъ да дадатъ нужнитъ на държавата срѣдства, и всѣки, който иска да управлява, да кара страната да отива напредъ, той трѣбва да се замисли върху въвеждане на нова данъчна система. Най-справедливата и модерна данъчна система е прогресивно-приходната система. Нашиятъ близъкъ идеалъ е прокарването на тази система. Ние, обаче, не си правимъ илюзии. Когато нашата страна се намира така назадъ въ всичко, не можемъ да очакваме отъ буржоазнитъ партии да въведатъ най-модерната, най-справедливата данъчна система, но поне имаме право да изискваме да въведатъ такава данъчна система, която врѣме е вече да падне върху капитала и върху дохода. Необходима е тази реформа, и отъ нейното въвеждане нищо нѣма да се поврѣди; даже ако запазимъ сѣшитъ тѣзи разности, които се правятъ днесъ, въ сѣщия размѣръ, пакъ би могло да имаме сѣщия бюджетъ, т. е. тази нова система ще ви даде сѣшитъ бюджетни срѣдства. Такива сж, споредъ насъ, мѣрките, които сж необходими да се взематъ и само тѣ могатъ да помогнатъ на нашата страна, да излѣзе отъ днешното положение, да се развива и отива напредъ.

Има още единъ факторъ, за който само ще спомена, понеже по него специално ще се говори отъ другъ единъ нашъ другаръ. Но ще спомена, че този факторъ е външниятъ факторъ, факторътъ на външната политика. Нашата държава досега никога не е водила самостоятелна национална външна политика. У насъ досега се е водила политика на голѣмата, тѣй да се каже, дипломация, но не и политика такава, която е необходима за нашето социално развитие. Професорътъ по политическа економиа въ нашето Висше училище ви изтъква една идея, която не е нова, която отдавна се проповѣдаваше, даже отъ нашитъ прѣдшественици революционери, и тази идея, сведена въ малко думи, въ единъ по-ограниченъ кръгъ, тя е идеята за вдигането на митнишкитъ тарифи между балканскитъ държави, особено между сѣсѣднитъ. Политиката, която би трѣбвало едно българско правителство да води и която могла би да помогне за развитието на нашата страна, тя е политиката за сближение на балканскитъ народи, и то като се започне отъ сближението митнишко-економическо. Споредъ нашето дълбоко убѣждение, чисто национална българска политика е не русофилската, не русофобската, не австрофилската или англофилската, а тази, която вдига тѣзи граници, която дава по-широкъ просторъ за откриване по-голѣмъ пазаръ за стокитъ на балканскитъ народи. А такъвъ пазаръ не можете вие да го създадете друго-яче, освѣнъ ако се махнатъ враждитъ между тѣзи балкански народи, вражди, подклаждани отъ заинтересовани велики сили. Самостоятелна българска национална политика, която да служи за социалното развитие на нашата страна, както ние я разбираме, трѣбва да бѣде полити-

ката на сближението между балканскитъ народи, на федерацията имъ, като се започне съ вдигането между тѣхъ митнишкитъ тарифи. Такава една политика може, дѣйствително, да приведе — както азъ се надѣвамъ, нашитъ другари да ви го докажатъ по-нататкъ — може да приведе и къмъ разрѣшението на политически въпроси на чисто национална почва.

Ето този е въ общи чѣрти пътятъ, който е необходимо да слѣдва нашата страна. Тази е външната политика, която трѣбва да държи едно наше правителство, ако искаме да извадимъ страната отъ този батакъ, въ който днесъ се намира. Можемъ да я извадимъ отъ него не съ заеми — защото тѣзи заеми, както ние сега ги правимъ и както и за въ бѣдѣ мислимъ пакъ да ги правимъ, ще ни доведатъ пакъ до финансова криза — не съ такива заеми ще се поправятъ работитъ у насъ, а съ дѣйствителни реформи. Искаме ли да се развива нашата страна социално-економически и политически, искаме ли да я видимъ день по-скоро на по-висока културна степенъ, искаме ли културнитъ народи да виждатъ у насъ народъ способенъ за развитие и да се отнасятъ съ по-голѣмо довѣрие къмъ насъ, трѣбва да прѣслѣдвате тия реформи, тия социални задачи, които ви посочихъ. И сто въ единъ отговоръ на тронното слово би трѣбвало да се изтъкнатъ тия социални задачи, да се изтъкнатъ тия стремежи на българския народъ, а не да се ограничаваме съ общи фрази и съ общи думи въ критика на правителството или на други. За едно социално-работническо законодателство би трѣбвало непрѣмѣнно да се даде потикъ отъ самото правителство; непрѣмѣнно би трѣбвало да се упоменатъ въ отговора на тронното слово всички ония мѣрки, които сж необходими за изваждането на страната отъ днешното положение, а най-вече едно законодателство за работническото покровителство. Трѣбваше да изтъкна всичко това, за да ви покажа, че има една частъ отъ народа, която именно тия работи иска. Има една частъ отъ народа, която иска да види нашата страна на една по-висока културна степенъ и иска да ви покаже кой именно нѣтъ води къмъ тази по-висока културна степенъ. Доколкото можахъ, азъ се постарахъ да ви покажа. Дали вие, обаче, ще послѣдвате този пътъ, дали ще обърнете внимание на нашитъ думи, то остава да покаже бъдѣщето. Обаче, имайте едно прѣдъвидъ, а именно: това, което вие не изпълните, за него се бори и ще се бори социалната демокрация, социално-демократическата партия. И, както виждате, нейната борба не е само борба на разрушение, а е борба за дѣйствителното повдигане на нашата страна на едно по-високо стъпало; една борба, за да даде на нашия онеправданъ народъ по-добро бъдѣще. И бѣдѣте увѣрени, ако вие не го направите, нашата борба, както навсѣждъ въ свѣта, ще накара най-сетнѣ да поробятъ въ туй направление и нашитъ буржоазни партии. Най-сетнѣ, работническата социално-демократическа партия съ

помощта на работниците у насъ, съ помощта на работния народъ, който се съспива и който именно ни изказва съчувствието си явно, като ни изпраща тукъ седемъ души, съ помощта на този народъ ние ще ви принудимъ най-послъ да направите нѣщо за този народъ. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица.)

Гласове: (Къмъ прѣдседателя.) Дайте отиди!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Давамъ 10 минути отиди.

(Слѣдъ отиди.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: (Звъни.) За сѣданието се продължава.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Искамъ думата.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Има думата г. Министъръ-Прѣдседателъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Да народни прѣдставители! Азъ изслушахъ съ голѣмо внимание програмната рѣчь на г. Благоева и понеже въ тая рѣчь се засегнаха маса въпроси животрешущи и важни въ всѣки случай, азъ счетохъ за дългъ да му отговоря веднага. Отговарямъ му и затуй, защото въ тронното си слово ние не излагаме никаква програма, а и тукъ, при отваряне на дебатитѣ при отговора на тронното слово, азъ се въздържахъ да развивамъ нашата програма. Истина, на запитването на Пещерския народенъ прѣдставителъ г. Такевъ, каква ще бѣде програмата на министерството, азъ отговорихъ, че общата политика на министерството, като министерство изходяще изъ срѣдата на прогресивно-либералната партия, не може освѣнъ да отговаря на програмата на тази партия. За бѣдѣщата дѣятелностъ на министерството ще сѣдите отъ дѣлата му; а тия дѣла не могатъ, освѣнъ да иматъ за цѣль постепенното, ако и медлено прилагане на тази програма. Почтениятъ Ломски народенъ прѣдставителъ, г. Каравеловъ, остана недоволенъ отъ тази моя декларация, като я нарѣче дори и неосторожна, и помъчи се да проведе една разлика между партияна програма и програма на министерството, което излиза изъ една партия. Членоветѣ на една партия, каза г. Каравеловъ, сѣ партизани и поклонници на една програма дотогава, докогато партията е въ оппозиция; веднажъ тази партия дошла на властъ, ония, които ще поематъ въ ржцѣтъ си властѣта отъ нейно име, тѣ трѣбва да иматъ своя програма — не могатъ да управляватъ съ програмата на партията. Азъ трѣбва да ви кажа, че не съмъ съгласенъ съ този възгледъ, не защото приемамъ, че едно министерство, което се нагърбва съ управлението на страната, е длъжно току-така изведнажъ да приложи програмата на партията; па и да бѣше му това желанието, то не можеше го

осъществя. Ония отъ васъ, които сѣ били прѣдставители нѣколко сесии на редъ, знаятъ какъ мъчно върви законодателната работа въ нашето Народно Събрание. Така щото, естествено е, и едно министерство, при най-добрата воля да приложи програмата на партията, отъ която произхожда, да не е въ състояние да го направи бърже, веднага. Но отъ това още не слѣдва, че то въ своята дѣятелностъ трѣбва да върви въ разрѣзъ съ тази програма. Азъ считамъ, че то е длъжно и трѣбва да има прѣдъ видъ онѣзи основи, онѣзи начала, на които се зижда програмата на партията. Туй, което искаше да каже въротно г. Каравеловъ, състоеше въ слѣдующето. Той искаше да знае каква ще бѣде нашата програма, на министерството, въ най-близко бѣдѣще. И ако бѣше тази неговата мисль, тогава между насъ нѣма разногласие, а има недоразумѣние. Програмата на нашата партия си е програма на нашата партия; тя ще се прилага въ течение не само на сесии, но години, а може би десетки години. Разбира се, допушамъ и нейното измѣнение, защото съ течение на врѣмето може извѣстни искания да бѣдатъ по-другояче формулирани. Но за самото министерство необходимо нужно е да има програма за най-близко бѣдѣще или за сесията. Азъ трѣбва да призная, че ние направихме единъ грѣхъ въ това отношение. Ние не дойдохме тукъ да ви кажемъ какви законопроекти ще внесемъ въ Камарата. И знаете ли защо го направихме това? Защото се убѣдихме отъ миналото, че не е достатъчно да се изброятъ въ тронното слово извѣстни законопроекти, а трѣбва да се прокаратъ. А отъ опитъ сме станали малко скептици относително прокарането на законопроектитѣ, внисането на които личи въ тронното слово. Съ това искамъ да кажа, че законопроекти има и у насъ. Най-сетнѣ тия, които сѣдатъ на тая маса и миналата година, до извѣстна степенъ сѣ скѣптитѣ и това, което миналата година е било право за насъ, не може да бѣде криво днесъ. Слѣдователно, онова, което миналата година е било изработено като проектъ, то е готово и ще бѣде внесено въ Народното Събрание. Ще бѣде ли, обаче, прокарано, то е единъ въпросъ, който не зависи отъ насъ само. И не зависи отъ насъ затуй, защото не само Камарата е нѣстра, но и оппозицията е така грамадна — азъ го признавамъ това открито — щото само съ нейната добра воля може да се направи нѣщо. И като прави това признание, азъ апелирамъ къмъ лоялността на всички наши противници. Нека никой не мисли, че ние ще приобгнемъ къмъ богъ-знае какви маневри, за да прокараме едно или друго въ Народното Събрание. Ние ще искаме всичко открито, ще прѣдставимъ което мислимъ че е право и ще го обсъдимъ така открито, както открито го прѣдставяме. Ако прави този апелъ къмъ васъ всички, особено къмъ нашитѣ политически противници, азъ мисля, че е нужно да бѣде той чутъ и отъ точка зрѣние на престижа на законодателното тѣло прѣдъ българското общество мнѣние.

Г-нъ Благоевъ ви каза, че има лица, които експлоатиратъ съ дѣятелността на Народното Събрание, които прѣдставляватъ тази дѣятелностъ за безплодна, за скъпа спроти срѣдствата, съ които разполагаме, и се помъчи да разсѣе тѣзи прѣдубѣждения противъ Народното Събрание. Азъ нѣма да полемизирамъ съ г. Благоева, но ми се чини, че въ едно ще се съгласи и той съ мене, а именно, че не само трѣбва да се работи тукъ, но трѣбва и сериозно да се работи. Ако стоимъ — а нашето стоене коштува пари — и плодетъ отъ нашата дѣятелностъ се виждатъ, азъ вѣрвамъ, че никой не може да има куражъ прѣдъ общественото мнѣние да хвърли укори по адресъ на Народното Събрание, защото на тѣзи укори ще има съ какво да се отговори. Трѣбва, обаче, работа и то работа дѣлна. Ще кажете, какъ си прѣдставямъ азъ тази дѣлна работа. Г-да народни прѣдставители! Ние водимъ прѣнната по единъ вѣтрѣшенъ правилникъ, който е повече отъ либераленъ. Ние даваме най-голямъ просторъ на интерпелациитѣ, ние доущае пълна свобода на словото. У насъ *clôture* нѣма. Това сѣ, съгласѣте се, крайности. Защото, ако искате до край да експлоатирате съ всички тии срѣдства, вие ще осуетите въ основата и дѣятелността на Народното Събрание и то при най-доброто желание на едно правителство или на едно болшинство. Вижте, напр., какво става съ интерпелациитѣ. Ако така летятъ интерпелациитѣ, както залетѣха въ послѣднитѣ два дена, ние ще трѣбва цѣли дни да се бавимъ сѣ съ тѣхъ. Но, ще кажете, има грѣшки въ администрацията, трѣбва да ги поправимъ, а интерпелациитѣ сѣ едно срѣдство за това. Да, г-да народни прѣдставители. Но, съгласѣте се, че ако двѣ само думи на единъ народенъ прѣдставител се равняватъ на два часа, тогава не можемъ върши сериозна работа, тогава повече ще говоримъ, отколкото да гледаме дѣлна работа. И, слѣдователно, като азъ правя апелъ къмъ васъ въ прѣдстоящата сесия, искамъ да се ползуваме отъ нашия либераленъ правилникъ умно и умѣрено въ извѣстна граница. Друго-яче, ако отидемъ до край, не само ще осуетимъ настоящата сесия, но ще дадемъ, може би, право на тѣзи или онѣзи, които хвърлятъ укори по адресъ на Народното Събрание, да ни критикуватъ; защото ще излѣзе, че дѣйствително не употрѣбяваме врѣмето за полезна работа. Въ всѣки случай азъ желая да работи сериозно и напълно съмъ съгласенъ съ мнѣнието на г. Благоева, че тогава нѣма защо да се стрѣскаме отъ дългитѣ засѣдания.

Какво ще донесе най-близкото бѣдѣще, за мене е неизвѣстно, защото азъ пакъ казвамъ, че ние въ тази Камара, при този правилникъ, не може да се чувствуваме въ онази сигурностъ, съ която само могатъ да се третираатъ веичкиятъ въпроси. Ето защо, прѣдъ видъ на това, ние сме скромни въ тронното слово. Ние не ви говоримъ въ тронното слово за никакви проекти. Имаме ли врѣме, имаме ли възможностъ да ги прѣдставимъ, ще видите

и вие тѣзи проекти. Ние ви говорихме за онава, което е възможно да стане въ най-скоро врѣме. Едното е бюджетътъ, защото държава конституционна безъ бюджетъ не бива — даже г. Такевъ ни обвини, че неконституционно сме управлявали страната безъ бюджетъ; азъ мисля, че нѣма нужда да опровергававамъ това мнѣние, защото то е погрѣшно, но мнѣнието на г. Такева е право въ това отношение, че не трѣбва страната да остава дълго врѣме безъ бюджетъ. Ето защо ще трѣбва да гласуваме бюджета прѣди всѣкакви други мѣроприятия. Послѣ споменахме за извѣстни финансови мѣроприятия. Защо? Защото и вие и азъ е извѣстно, че съ нѣколко години насамъ България се намира въ една финансова криза: замъчили сѣ и правителства, и Народни Събрания да отстранятъ тази криза или — поне отчасти да намѣрятъ лѣкъ за нея чрѣзъ консолидирането на текущитѣ дългове, т. е. чрѣзъ единъ заемъ. Въ прѣговори за сключването на такъвъ единъ заемъ, ние счетовме за дългъ да споменемъ и за него една дума въ тронното слово. Но не дѣйте мисли, г-да, че това, което сме казали, тѣй малко нагледъ, е дѣйствително нищожно. Ако Народното Събрание може да консолидира летящитѣ дългове на държавата, ако може да прокара единъ рационаленъ бюджетъ — а вие ще разберете какво искамъ да кажа съ думата рационаленъ бюджетъ въ днешнитѣ врѣмена — то е направило много, то е заслужило много и прѣдъ общественото мнѣние, и прѣдъ народа, и, ако азъ, като активъ въ тая сесия, имамъ само тия двѣ мѣроприятия, азъ ще бѣда доволенъ и ще мога съ спокойна съвѣсть да излѣза прѣдъ общественото мнѣние. Но не изключавамъ и прокарането на други мѣроприятия, не изключавамъ и обещдането на други законопроекти. Такива законопроекти и ние имаме, нѣкои се внесоха отъ г. г. народни прѣдставители, за други се каза, че ще бѣдатъ внесени, и азъ не искамъ да ограничаваме г. г. народнитѣ прѣдставители въ законодателната имъ инициатива. По-добръ би било, разбира се, да се прѣдостави на министерството да внесе органическитѣ закони, защото то е по въ положение да може изтънко да прѣцѣни значението на такива органически закони и да ги обоснове; но, ако има г. г. народни прѣдставители, които иматъ всички изискуеми се данни, за да могатъ да прѣдставляватъ дѣлни органически проекти, нѣмаме нищо противъ това и ще погледнемъ на тѣхъ така критически, така обективно, както бихъ молилъ всѣки единъ отъ васъ да погледне и на проектитѣ, които ние отъ наша страна ще прѣдставимъ.

И тѣй, колкото за нашата програма въ най-близкото бѣдѣще, азъ ви я очертгахъ и ще видите наскоро нейното развитие.

Г-да, ако взехъ думата по рѣчта на г. Благоева, то бѣше, че г. Благоевъ засегна най-важнитѣ въпроси, които могатъ да интересуватъ днесъ-заднесъ българския свѣтъ. Азъ нѣма да държа рѣчь

приготвена, както бѣше неговата програма, а ще се ограничи да направя само нѣколко бѣлѣжки, едно, за да подчертая тая важностъ на въпроситѣ, като направя самъ-тамъ нѣкои резерви, защото и азъ признавамъ, че тѣ сѣ важни въпроси, и азъ признавамъ, че на тия въпроси трѣбва да се помѣчимъ да дадемъ едно разрѣшение, и защото при тѣхната важностъ, ако не имъ се даде какво-годѣ разрѣшение, ние ще присѣтсвуваме на онова, което г. Благоевъ много хубаво изтъкна — на една политическа реакция противъ установения тукъ редъ. Ако засега обществениятъ редъ се гради на конституционното управление, нѣма съмнѣние, че това управление, както казватъ и френцитѣ, трѣбва да покаже своята годностъ прѣдъ свѣта, трѣбва отъ това управление да излѣзе облага за населението, трѣбва това население да се научи полека-лека да дорожи за тоя редъ. Ако ние не бѣдемъ въ положение по тоя начинъ да привлечемъ народа къмъ установения редъ, не ще съмнѣние, че никой нѣма да ни бѣде кривъ, ако този редъ нѣкога рухне. Така щото, въ това отношение, мислитѣ, които изказа г. Благоевъ, за тѣсната връзка между економическитѣ искания и между политическитѣ течения, тая тѣсна връзка, казвамъ, дѣйствително съществува.

Истина, всѣки единъ отъ васъ ще има право да ми направи упрекъ, какъ азъ, като признавамъ значението, грамадното значение на тия въпроси, не съмъ се погрижилъ да пристѣпна веднага къмъ тѣхното разрѣшение, като даже и въ тронното слово по тѣхъ нищо нѣма. Азъ по тоя случай мисля, че и господата отъ крайната лѣвица ще бѣдатъ толкова свисходителни, па и справедливи, за да признаватъ, че колкото въпроситѣ, които тѣ повдигатъ, сѣ важни, толкова и тѣхното разрѣшение, отъ друга страна, е мѣчно, както азъ ще имамъ случай да го докажа по-късно. А по въпроси отъ сложенъ характеръ, мѣчни за разрѣшение, се изисква потѣтателно изучаване, изисква се всѣкога нѣ събиране на по-достоверни данни, на основание на които да може сигурно да се основе. Доброто желание, особено въ социално-економическитѣ въпроси, само по себе си е недостатъчно, а трѣбва да имате сериозни данни, за да градите сериозно. А нека си го признаемъ, г-да народни прѣдставители, че отъ много години насамъ, по една или друга причина, отвлѣчени другадѣ, ние не сме обръщали толкова сериозно внимание на тия въпроси, и тѣ, макаръ и сериозни, като не сѣ привличали нашето изключително внимание, сѣ останали и недостатъчно обяснени въ едно или друго отношение. Ето защо не ще бѣде чудно за васъ, ако азъ отъ една страна признавамъ важността на въпроситѣ, а отъ друга страна ви кажа, че трѣбва пипане медлено, умѣло, дѣлно, за да може да се дойде до едно разрѣшение на нѣкои отъ тѣхъ, нѣщо, което току-тъй изведнажъ не може да стане. Нека, прочее, засега се задоволимъ, като констатираме, ако щете и само академически, важността на тия въпроси и нашето

желание да ги третираме. Азъ нарочно изтъкнахъ тая мисль прѣдъ васъ, за да се спремъ отъ без-полезното губене на врѣме, като напр. метродѣлги питания и пр. Ако по-нататѣкъ ви казахъ, че може да се злоупотрѣблява съ врѣмето, като се употребява въ работи безполезни, имамъ именно прѣдъ видъ, че сериозността на тия въпроси, които изискватъ едно потѣтателно изучаване, трѣбва да ни възпре отъ губене на врѣме по въпроси или без-полезни, или по-маловажни.

Г-нѣ. Благоевъ въ своята рѣчь най-напрѣдъ поиска да оправдае своитѣ политически приятели за употреблението на нѣкои думи. Никой нѣма да очаква отъ мене да бѣда шокиранъ отъ употреблението на тия думи. И въ днешното демократическо врѣме има аристократи, които не се сვენяватъ да се наричатъ такива. Ако въ очитѣ на крайната лѣвица ние минаваме като буржоазна партия, най-накрая нѣма защо да ропаемъ противъ това. Думата си е дума, а сжщността е, която важи. И колкото се касае до сжщността, безспорно е, че г. Благоевъ е правъ. Той разграничи социалистическата партия отъ другитѣ. Той удари гвоздеа по главата: за едни политически групи има частна собственостъ, а за други тази собственостъ не съществува. Ето ви разницата! Сега нарѣчете едната група съ едно име, другата — съ друго, това е за мене безразлично. Особеното въ дадения случай е, че нашитѣ другари отъ крайната лѣвица, като искатъ да обосноватъ своето учение и въ България, да докажатъ, че то има мѣсто и у насъ, прибѣгватъ до доказателства, които нѣкакъ си липсватъ у насъ въ България. Една страна съ примитивно хозяйство, каквато е България, безспорно е, че не може да прѣдставлява за прѣцѣнение опѣзи явлѣния, които може да прѣдставлява една страна съ развито, както казватъ г. г. социалиститѣ, капиталистическо производство.

Второто, което ми направи впечатление въ рѣчта на г. Благоева, и което нѣма да срѣщнете въ проповѣдитѣ ни на една социалистическа група въ свѣта, — сѣ проповѣдитѣ на г. Благоева за развитието на производителнитѣ сили или по-добрѣ за развитието на капиталистическото производство. Нагледъ това бие странно въ очи. За мене, обаче, това не е противорѣчие — както може би за нѣкои, които поврѣхностно гледатъ, — но за мене то е важно, защото доказва, че социализмътъ се намира, както всичко у насъ, въ пелени, че такава крѣпка основа, на която да може да зижда, нѣма, защото туй, което трѣбва, за да може да крѣпне социализмътъ, а именно едрото капиталистическо производство, изобилието, напливътъ отъ капитали, го има въ странство, а ние нѣмаме нито едро производство, нито капитали. Ние тепърва искаме да привлѣчемъ тия капитали и когато създадемъ, благодарение на тѣхъ, едрото производство, тогава ще мислимъ за едно пазене на труда.

Тѣзи сѣ особеноститѣ, които азъ изтъквамъ, не като противорѣчие на социалистическото учение —

далеч от мене тая мисъл — но затова, защото тѣзи работи ме навеждат на една особена идея, и тя е слѣдующата. Г-нъ Благоевъ каза, че на социалистите ние дължимъ много; ние имъ дължимъ изучаването на социалнитѣ економически явления — и донѣдѣ г. Благоевъ е правъ, — ние имъ дължимъ и борбата противъ единъ миналъ режимъ, и тамъ може би г. Благоевъ е правъ; ние имъ дължимъ редица дѣйци и писатели, които се намиратъ сега въ срѣдата на другитѣ тѣй наречени буржоазни групи. Това всичко ме навежда на мисълта, като оставамъ на страна теоритическата стойност на социализма, че практически социализмътъ у насъ нѣма достатъченъ просторъ, за да може да стѣпи яко, да вирѣе. Забѣлѣжете, че привърженицитѣ на крайната лѣвица не се ловятъ, както насъ, съ общанія, съ служби и пр. — такива нѣща въ тѣхния дискусии нѣма, — се борятъ съ убѣждения. Е добръ, види се, че тѣзи убѣждения, колкото и да сж крѣпки, не могатъ да закрѣпятъ всѣки едно на мѣстото му. Защо? Защото, както казахъ, нашитѣ порядки сж примитивни. Ето защо азъ заключавамъ по този въпросъ съ пожелание, щото господата отъ крайната лѣвица — това го казвамъ съ всичката почитъ къмъ тѣхното учение, — слѣдъ като залѣгнатъ да изучатъ позитивно практичeskитѣ нужди на народа, да излѣзатъ изъ рамкитѣ на извѣстни теории и да създадатъ ядката на една практическа, годна за управлението на страната, партия. (Я. Сакъзовъ: Бждшето ще покаже.)

Г-да! Г-нъ Благоевъ ви говори какъ се е развивала България економически. Той ви каза, че економическото положение на България е окаяно, и разви причинитѣ за това окаяно економическо положение на страната. Той се помъчи да отхвърли нѣкои отъ обясненията, които се дадоха отъ другитѣ оратори, да види самата сжщност на процеса. Трѣбва да кажа, че въ своята критика той бѣше по отношение на другитѣ доста правъ. Ще прибави само едно, че ще бѣде кривъ и той, ако мисли да въведе всичко това, което става у насъ, на една едничка причина. А г. Благоевъ ми се вижда съ доста широкъ умъ, за да не разбере, че покрай учението, на което той е поклонникъ, има маса други причини, които обясняватъ извѣстни явления въ економическия строй. Економическитѣ явления въобще сж сложни, и азъ не мисля, че можемъ да си ги обяснимъ съ една едничка само причина; а и г. Благоевъ самъ, когато обясняваше пропадането на нашето земледѣлие, като обясняваше, че това е слѣдствие на съприкосновението на България съ страни по-напрѣднали, съ страни, въ които принципътъ на свободната търговия е пушалъ дълбоки корени, дойде да признае и сжществуването на други причини. Г-да, трѣбва да бждемъ справедливи и да признаемъ, че явленията, на които ние присѣтствуваме и които фактически се тукъ вѣрно описаха, както отъ г. Благоева, така и отъ другитѣ, сж причинени

по-скоро отъ специални, специфични мѣстни условия; по-скоро отъ това, че благодарение на особената обстановка подиръ освобождението на България, потрѣгнаха или развиха се процеси въ економическия нашъ битъ, които поведоха именно къмъ обѣдняването на населението. Социалистическитѣ причини — позволѣте ми да ги нарѣча така — по-малко сж дѣйствували. И знаете ли защо? Защото, ако тия причини, наречени отъ мене социалистически, бѣха дѣйствували, тогава резултатитѣ щѣха да бждатъ други. Щѣхме да имаме днесъ не само хора голи, бѣдни и боси, но трѣбваше да имаме, въ замѣна на това, и хора, които дѣйствително сж нѣщо по-сѣстоятелни. Тукъ се говори, че има у насъ богатшка класа, посочваше се и на чиновницитѣ. Г-да, вземѣте положението на чиновницитѣ сега, и кажете ми: дали тѣ може да се числятъ днесъ-заднесъ къмъ нѣкоя богатшка класа! За да би имало богатшка класа, трѣбвало би да има крупна търговия, която да се намира въ наши рѣцѣ, или индустрия, която отсѣтствува, както и г. Благоевъ каза, или крупно землевладѣние! Нищо! А понеже всичко това отсѣтствува, вижда се, че нашитъ економически животъ се развива по едни аномални условия. Заключение то ще бѣде това, че тѣзи аномални условия, при които се развиваме, ще прѣдизвикатъ, нѣма съмнѣние, и по-особени лѣкове, които да отговарятъ и на самитѣ изви, на самитѣ източници на злото.

Г-нъ Благоевъ, въ своята критика по економическото положение на България, каза по адресъ на нѣкои политически групи, че напразно тѣ обвиняватъ училищата за източникъ на днешното наше економическо положение. Азъ не мисля, че собствено нѣкоя политическа група е обвинявала училищата така рѣзко, така явно. Говорило се е за училищата, но ето какъ се е говорило за тѣхъ. Училищата коштуватъ въ економическия смисъл на думата. Слѣдователно, тѣ трѣбва да се устроятъ тѣй, щото, каквото даваме, да можемъ въ замѣна да го получимъ въ другъ видъ. Българската държава дава днесъ-заднесъ 8.000.000 л. за училища. Какво вади отъ тѣхъ? Всички оттукъ признаватъ, че ония, които излизатъ оттамъ, иматъ една порта: свободнитѣ занятия или чиновничеството. Едно и другото сж прѣпълнени, и затова излизатъ правятъ демонстрации, скитатъ се самъ-тамъ и опорочаватъ въ основата политическия ни животъ. Това явление е всѣкиго загрижвало. Никой не е билъ противъ училищата, но всѣки е искалъ да си даде отчетъ: тѣзи училища струватъ ли дѣйствително паритѣ, които се харчатъ за тѣхъ? Азъ не казвамъ, че съ това нѣкой е искалъ да разрѣши економическия въпросъ у насъ; но училищниятъ въпросъ, така поставенъ, е правилно поставенъ, и не сме само ние, които сме го поставили така; чини ми се, че и вие трѣбва да го поставите въ тази форма. Въпросътъ ще стане належащъ, когато ще дойде да уравнисяваме бюджета. Отъ тази точка зрѣние погледнато на въпроса, чини ми се, че той не може

да послужи за оръдие въ ръцѣтъ на г. Благоева.

Послѣ, каза ни се, че напразно правителството говорило за оевтиняване на кредита. Г-да! коренни, рационални мѣрки, които радикално да изцѣлятъ злото, нѣма: всичко е релативно, всѣка мѣрка може да покаже своитѣ послѣдствия само въ извѣстни отношения. И азъ мисля, че и вие ще бъдете съгласни съ мене да обсъдимъ обективно стойността на всѣко едно сръдство, макаръ че неговитѣ послѣдствия не ще бъдатъ толкозъ грамадни. Ако може да упражни сръдството, което се прѣдлага, извѣстно благотворно влияние, ще го приемемъ. И тѣй, не мислимъ ние, че съ оевтиняването на кредита всичко ще се поправи. Не! Както не можемъ и отъ точка зрѣние на приятелитѣ отъ крайната лѣвица да кажемъ: че България ще плувне въ медъ и масло, ако унищожимъ частната собственостъ въ настояще врѣме. (Г. Кирковъ: Ние не казваме това!) Позволѣте! Азъ може би че отидохъ далече съ тази си фраза, но искахъ да кажа, че въ прилагането на социалнитѣ мѣрки не може да се посочи ни на една, която да излѣкува злото отъ корена. Всѣка мѣрка може да бъде само частиченъ лѣкъ. А пъкъ че тукъ има нѣкои аномални явления, колкото се касае до нашия кредитъ, това не подлежи на съмнѣние. Азъ не искамъ разрѣшението на социалния въпросъ съ устройството на малкия кредитъ, по чини ми се, че не само съмъ въ правото си, но съмъ и длъженъ да се грижа за този въпросъ, грижатъ се за него не само у насъ, ами и въ другитѣ по-напрѣднали страни, дѣто най-сетнѣ, благодарение на изобилнитѣ капитали, този въпросъ би могълъ нѣкакъ си по-лесно да бъде разрѣшенъ. Азъ, прочее, се грижа за него, защото и той косвено може да спомогне за облекчението на извѣстни злини, а въ областта на социално-економичнитѣ явления има злини, противъ които добръ е да може човѣкъ да ратува. И не е грѣхъ да земемъ мѣрки противъ злоупотреблението съ кредита. Отъ тази точка зрѣние, менѣ ми се чини, че съ господата отъ крайната лѣвица ще имаме, може би, съвмѣстно да се занимаваме съ този въпросъ, и азъ се надѣвамъ, че тѣ ще положатъ въ случая сѣщитѣ старания, както и ние, безъ да мислимъ нито ние, нито тѣ, че съ това сме намѣрили разковничето за разрѣшенето на економическия въпросъ.

Отъ тази точка зрѣние трѣбва да гледаме и на въпроса за сдружаванията. Нѣкои партии написаха сдружаванията въ своитѣ програми. И да не бѣше този въпросъ повдигнатъ въ свръзка съ партийнитѣ програми, той, чини ми се, се налагаше отъ само себе си, и ние съ него би се занимавали сѣ пакъ, ако и да бждемъ, ако щете, скептици за радикалнитѣ послѣдствия, които той може да повлѣче подиръ себе си въ областта на економическитѣ явления. Ние знаемъ, че въ българския характеръ има единъ голѣмъ порокъ противъ сдружаванията—това е голѣмото недовѣрие между селското насе-

ление, но мислимъ, че съ усърдие, съ добра воля и ако тамъ съсрѣдоточимъ нашитѣ усилия, полека-лека можемъ да очакваме по-добри резултати.

Азъ по тоя начинъ искахъ да мога да се споразумѣя и съ самия г. Благоевъ, да мога заедно съ него да кажа, че нѣкои отъ въпроситѣ, които сж се изтъквали прѣдъ общественото мнѣние, чрѣзъ печата и друго-яче, сѣ си иматъ своето значение и добръ би било Народното Собрание да обръща и на тѣхъ внимание, когато му дойде врѣмето.

Сега, азъ още веднажъ казвамъ, че съмъ съгласенъ какво разрѣшаването на тѣзи нѣколко въпроси въ благоприятна смисълъ, само по себе си, не значи разрѣшаване и на крупнитѣ, на важнитѣ социално-економически въпроси. Не значи затова, защото безспорно е, че покрай тѣзи мѣроприятия ще има и много други умѣстни и цѣлеизходни. Г-нъ Благоевъ отъ своя точка зрѣние наведе нѣкои. За мене едно е важно, че азъ мога да приема почти всичкитѣ. И това показва, че въ една страна, като България, разницитѣ между групитѣ сж много по-малки, отколкото нагледъ се показватъ; че тия разници, може би, се увеличаватъ изкуствено, отколкото сж въ самата сѣщностъ. И това азъ казвамъ по отношение на социалъ-демократическата група, която, нѣма съмнѣние, коренно се отличава отъ другитѣ. Думата ми е, че когато стѣпнимъ на практическа почва, мѣроприятитя, които може да се прѣдлагатъ днесъ-затднесъ, горѣ-долу сж едни и сѣщи.

Какво прѣдлага, напр., г. Благоевъ? Най-важното мѣроприятие на г. Благоева, това е развитието на производството, нѣщо, което може да стане чрѣзъ въвеждане на чужди капитали. Ако не знаеше човѣкъ учението на г. Благоева, можеше да се заблуди върху тази негова тема, макаръ че отъ своя точка зрѣние той е правъ, защото, за да може да се говори за социализмъ, въ сѣщинската смисълъ на думата, трѣбва, нѣма съмнѣние, да има едро производство, а то се дължи именно на въвеждане на капиталитѣ. Е добръ, г-да народни прѣдставители, това е много важенъ въпросъ. Г-нъ Благоевъ е правъ да ви казва, че ако унада земедѣлнето, ако ръцѣтъ, прѣдадени на земедѣлнето, днесъ сж празни, ако имаме въ голѣмитѣ градове напливъ на унаднали, на обезземелни земедѣлци или пропаднали занаятчии, би трѣбвало, намѣсто да ги лѣготимъ и хранимъ съ обѣщание, като наши политически послѣдователи, да имъ дадемъ занятие да се прѣхранватъ, а това занятие, не може ли днесъ да го даде земята, трѣбва да го даде производството, било въ земедѣлнето поставено на по-други начала, било на промишлеността. Ще кажа на г. Благоева, че, както всичко въ България е примитивно, така и едрото производство е примитивно. Г-нъ Благоевъ въ края на рѣчта си говори за едно работническо законодателство, което да осигури работника, което да даде възможностъ на по-силнитѣ да работятъ, за

едно законодателство, което да осигури и здравето на работниците и т. н. Кой въ това Народно Събрание по начало не ще да бъде съгласенъ на такива мѣроприятия? Но всѣко едно явление въ социологията си има причинитѣ. Ако фабрикантитѣ прибѣгватъ днесъ къмъ труда на дѣцата и момичетата, правятъ го, защото тѣхниятъ трудъ е по-евтинъ. Тоя трудъ е по-евтинъ и тѣ казватъ, експлоатирани съ него. Г-да народни прѣдставители, добръ би било по тоя въпросъ да бъдемъ по-опредѣлени и главно по-обективни, да разгърнемъ книгитѣ на развитѣ наши тѣй нареченитѣ едри производители и да видимъ какъ стоятъ. И ако дѣйствително констатираме, че тѣ чрѣзъ труда на дребнитѣ дѣца се обогатяватъ, тогава г. Благоевъ ще бъде правъ. Една анкета въ тая смисълъ ще да ни освѣтли напълно. Азъ, обаче, ще кажа, че много мѣчно е у насъ да вирѣе едрото производство. Слѣдилъ съмъ отдѣлно нѣкои работи, по любопитство, и мога да кажа, че много мѣчно вирѣе едрото производство. Не само нашенци съ скромнитѣ си капитали, но и чужденцитѣ не могатъ да успѣватъ. Сега не искамъ да влизамъ въ подробности на причинитѣ, но за мене това е фактъ. Може би да се лъжа, може би по-точното разслѣдване положението на нашето едро производство да ни даде право да дойдемъ до друго заключение, но изобщо ще кажа, че нашитѣ едри фабриканти едва-едва се крѣпятъ. Днешната крнза, ако не бѣха посторонни нѣкои срѣдства за да се крѣпятъ, можеше да накара да изпадатъ почти всички. Ето, това е нашето едро производство. Съ това се обяснява онова явление, което има най-печално послѣдствие да прибѣгватъ фабрикантитѣ къмъ труда на дѣцето, когато има по-възмѣжжали работници въ изобилие. Азъ ще ви кажа и друго, че много отъ тѣй нареченитѣ наши индустрии се крѣпятъ, благодарение на развитѣ насърченія отгорѣ. Това показва, че всичко у насъ е изкуствено. Ако нѣмаше тия особени насърчения, азъ не мисля, че току-така нѣкой би се рѣшилъ да отвори фабрика. Позволявамъ си да наведе тия обстоятелства, защото вѣрвамъ, че когато ги обсъждате, вне ще бъдете толкова обективни, колкото и азъ желая да бъда. Има обаче едно, въ което съ г. Благоева съмъ съгласенъ. То е, че трѣбва да има въ тази страна управия, ако вземемъ думата управия въ най-широката смисълъ на думата; сигурностъ, която трѣбва да има всѣки — сигурностъ за прѣдъ сѣда, сигурностъ за прѣдъ администрацията, да бъдемъ справедливи въ облагането и пр. Ако дадемъ тѣзи гаранции на капитала, който е въобще много деликатенъ и който никогажъ не се излага тамъ, дѣто открито го прѣслѣдватъ, ние можемъ да хранимъ надежда да завѣдимъ полека-лека капитали вътрѣ или подобръ да насърчимъ идването на капитали отвънъ. Въ туй отношение, значи, азъ съмъ съгласенъ съ г. Благоева. А пакъ че пълна управия въ България нѣма, азъ не се стѣснявамъ да го кажа открито. По тоя поводъ г. Каравеловъ ни обвини,

че имало голѣмо промѣнение въ чиновническото тѣло. Да говоримъ открито, г-да: недѣйте мисли, че промѣненията ставатъ, защото искаме на свои хора хлѣбъ да дадемъ. Ами кои сме ние? Ние сме стояли толкова години въ опозиция, щото не сме имали и хора приготвени за служби. Ако искахме като партизани да туримъ сѣ наши хора по всички мѣста, увѣрявамъ ви, не можехме намѣри толкова лица. За нѣкои мѣста можеше да имаме, но въ повечето мѣста такива липсваха. А промѣненията ставаха, защото съществуваше цѣлъ сонмъ службогонци. Това е язва за всѣки министъръ. Ето защо ние туряме въ програмата си, макаръ да не упоменахме въ тронното слово, стабилизирането службитѣ на чиновницитѣ. Азъ съмъ, обаче, съгласенъ съ г. Благоева, че това ще бъде една палиативна мѣрка. Ако напливътъ е сѣ такъвъ, ако нѣма други заработѣкъ, нѣма съмѣнение, че най-добриятъ законъ нѣма да утрасъ; днесъ изработенъ законътъ, утрѣ ще се промѣни, но че трѣбва да стане нѣщо въ това отношение, азъ съмъ съгласенъ. Недѣйте приписва, прочее, всичко на дребнавото партизанство. Азъ съмъ единъ, който бихъ желалъ да стоя най-далече отъ това. Е добръ, мѣчно е. Признавамъ това. Ако е грѣхъ, осѣждате ме. Защо? Защото корентътъ на злото е дълбокъ. Всѣки вижда злото въ нашата дребнава партизанщина, но не е само дребната партизанщина: когато имаме роякъ гладници, ще се нагърите въ чудо по какъвъ начинъ да ги удовлетворите.

Г-нъ Благоевъ изказа и други мисли, които, отъ точка зрѣние на неговата тема, надали имаха толкова голѣмо значение. И менѣ ми се чини, че това бѣше само да се нахвърлятъ тия въпроси, отколкото да се намира на тѣхъ като на толкова цѣпи въ неговата програмна рѣчь. Той, запр., каза, че е желателно да се раздѣли църквата отъ държавата. Азъ нѣма да обиждамъ г. Благоева, ако му кажа, че въ това отношение той нѣкакъ си става отзивъ на онуй, което другатѣ е на дневенъ редъ. Нашето духовенство е въ такова едно особено положение поставено, щото ми се чини, че ще бъде прѣувеличено да се създава отъ него социаленъ въпросъ. Какво ще стане слѣдъ врѣме, не знамъ, но днесъ-затнесъ не е тѣй. Г-нъ Благоевъ се постави на една по-специфична почва. Г-нъ Благоевъ казва, че понеже духовенството струвало много на държавата, нека го оставимъ на вѣрующитѣ. Ако е въпросътъ чисто економически, работата е слѣдующата: на чий грѣбъ то ще остане? На грѣба на вѣрующитѣ, било че му се плаща отъ тѣхна страна направо или чрѣзъ държавата. Така щото, начинътъ на отношението на църквата спрѣмо държавата нѣма въ резултатъ да окаже бо-знае какво влияние въ економическа смисълъ. Такъвъ резултатъ въ края на краищата, собствено, и нѣма да има.

Г-нъ Благоевъ сѣщо така ви говори и за самоуправленството. То може да се прѣпорѣча и отъ друга точка зрѣние. И азъ съмъ съгласенъ съ

принципа. То може да се прѣпорѣча, защото, най-сетнѣ, сме навикнали да считаме самоуправлението за първична школа на политическата свобода, макаръ че трѣбва да признаемъ, че по една или друга причина самоуправлението у насъ е тръгнало по крива посока. Но то не значи, че нѣма надежда да се поправи и че не трѣбва да се стараемъ да го туримъ на добъръ пътъ. Обаче, отъ точка зрѣние на пледоарията на г. Благоева, че самоуправлението може да спомогне за прѣмахването на извѣстни аномални економически отношения, това надали може да си има толкова мѣстото. Г-нѣ Благоевъ поставя специално въпроса така: имате много чиновници, дайте храна на самоуправлението и голѣма частъ отъ тѣзи чиновници ще стане излишна; но, въ дѣйствителностъ, тѣ пакъ ще бждатъ чиновници, само че ще се прѣмѣстятъ; вмѣсто да служатъ на държавата, ще служатъ на общината. Ние сме демократическа държава и трѣбва да го кажемъ открито: който служи на обществото, на общината или държавата, отъ това трѣбва и да живѣе — не може да се приспособява у насъ английския аристократиченъ принципъ — да служимъ даромъ на общинскитѣ интереси. Така че, отъ тази точка зрѣние, въпросътъ, не искамъ да кажа, че нѣма значение, но не онова значение, което му придава г. Благоевъ. Г-нѣ Благоевъ каза, че има много чиновници. И азъ съмъ съгласенъ, че има много чиновници. Но защо? Защото и въ социологията е извѣстно, че факторътъ въ економическия животъ съ врѣмето се кали. Ние въ служенето сме хора вчерашни; естествено е, че не може единъ служащъ у насъ да произвежда онова, което произвеждатъ служащитѣ другадѣ. За да произвежда повече, трѣбва по-друга морална дисциплина, повече стегнатостъ, па, ако щете, и рутина, отколкото у насъ съществува. Ние нѣмаме това. Ние не сме калени и благодарение на това работата, която може да върши единъ, вършатъ я двама или трима. Това е едно зло, и г. Благоевъ съ право посочи на него, обаче то ще се прѣмахне съ врѣме. Искамъ, обаче, да обърна вниманието на извѣстни обстоятелства, които обясняватъ това положение и които заедно съ това даватъ ни този голѣмъ урокъ: то е, че въ уредбата на една държава скокове мжчно могатъ да се правятъ — може би, кѣмъ лошо да, но кѣмъ добро мжчно. Трѣбва човѣкъ да върва въ напѣдѣка, но за да успѣе, трѣбва още да има една линия на поведение добръ опрѣдѣлена, трѣбва послѣ старание и постоянство — само тогава може да върви напѣдѣ!

Най-сетнѣ г. Благоевъ зачекна и нашата външна политика. По външната политика ще говоря другъ пътъ, защото сега се отвлѣкохъ по други въпроси. Само едно искамъ да кажа на г. Благоева: туй, което проповѣдва за сближение на балканскитѣ държавици, се приема отъ мнозина. Въ тази проповѣдь нѣма нѣщо, което да не може да се приеме. Дали, обаче, това е възможно, то е другъ въпросъ. То е въпросъ, по който, за голѣмо съжаление, не

само ние, ами и други иматъ думата. На всѣки начинъ г. Благоевъ може да бжде увѣренъ, че нашата външна политика, каквато и да бжде, нѣма да ни спре да можемъ да се отдадемъ всецѣло на изпълнение задачитѣ, които ни прѣдстоятъ вътрѣ въ България. А даже и онѣзи, които обикновено гледатъ задъ граница, нека помнятъ добръ, че задъ граница се гледа успѣшно, когато е силенъ човѣкъ вътрѣ. Въпроситѣ, които има да се разрѣшаватъ тамъ, сж въпросъ на силата. Като е така, тѣхното сполучливо разрѣшение се намира туку у насъ. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата. — Обаждатъ се: Браво!)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нѣ Кърджиевъ има думата.

Д. Цанковъ: 7 часътъ минава!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Може да се продължи до 8 ч.

Д. Петковъ: Да се вдигне засѣданието!

Д. Цанковъ: Опозицията нека говори — какво ще говори Кърджиевъ!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Понеже часътъ е 7, ще наредимъ дневния редъ за идущето засѣдание.

П. Пешевъ: Моля почитаемото Народно Събрание, за идущия дневенъ редъ, слѣдъ отговора на тронното слово, да се постави моето прѣдложение за измѣнение закона за замѣняване турскитѣ документи съ български. (Обаждатъ се: Съгласни!)

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Значи, нѣма да се продължава засѣданието? (Гласове: Нѣма!)

Азъ прѣдлагамъ, първо, да има засѣдание и утрѣ; второ, на прѣвъ дневенъ редъ да бждатъ разискванията по отговора на тронното слово и, послѣ, ако има нѣкои прѣгледани избори — провърени сж изборитѣ, по които нѣма никакви контестації — нѣмамъ нищо противъ да се тури на дневенъ редъ и прѣдложението на г. Пешева.

Ц. Таслаковъ: Отвѣкѣдѣ се чуватъ искания, че това е належаще. Даже хора, които искатъ да прѣхвърлятъ имотитѣ си, сж сирѣли това, защото ще ги глобяватъ, а още повече, като се научили, че има внесено такова прѣдложение въ Народното Събрание, застоятъ е по-голѣмъ. Затова, отъ една страна за интереса на хазната, а отъ друга страна за интереса на частнитѣ лица, желателно е това прѣдложение да мине. Ето защо азъ моля да се тури прѣдложението на г. Пешева на прѣвъ дне-

венъ редъ, слѣдъ като се свърши отговорътъ на тронното слово. (Обажда въ се: Прието!)

Прѣседателствующъ А. Франгя: На дневенъ редъ ще имаме: първо, продължение прѣнната по проекта за отговора на тронното слово; второ, докладъ на нѣкои провѣрени избори и, трето, прѣдложението на г. Пешева.

Сега има да ви съобща, че е сложено на масата на прѣседателството едно прѣдложение отъ г. Драгулева. Ще се прочете въ идущето засѣдание, съгласно правилника.

Утрѣ ще има засѣдание.

Д-ръ П. Гудевъ: Трѣбва да рѣши Народното Събрание, че утрѣ ще има засѣдание.

Д. Петковъ: Прѣдложете на гласуване.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Ония, които сж за да има утрѣ засѣдание, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 7 ч. и 10 м. вечерята.)

Прѣседателъ: **Д. Цанковъ.**

Подпрѣседатели: { **Д. К. Поповъ.**
А. Франгя.

Секретаръ: **Д. Филовъ.**

Началникъ на Стенографическото бюро: **Т. Гължбовъ.**